

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3. kursa studente

Dace Daudiša

Stud.apl.Nr. dm07025

**KURZEMES UN ZEMGALES HERCOGISTES UN KRIEVIJAS
IMPĒRIJAS ATTIECĪBAS 18. GADSIMTĀ
BAKALAURA DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs

Dr.hist., profesors

Gvido Straube

RĪGA 2012

SATURS

Ievads.....	5
Izmantoto avotu un literatūras apskats	9
1. Hercogs Frīdrihs Vilhelms un Pēteris I	15
1.1. Pēteris I un laulību savienības ideja	15
1.2. Hercoga Frīdriha Vilhelma atgriešanās Kurzemē, laulību līgums un svinības	18
1.3. Frīdriha Vilhelma nāve.....	20
2. Anna Joanovna un hercogu dinastijas maiņa.....	24
2.1. Atraitne Anna Joanovna un hercoga troņa kandidāti	24
2.2. Ķeizariene Anna Joanovna un hercogs Ferdinands.....	26
2.3. Ķeizariene Anna Joanovna un tās favorīts Ernsts Johans Bīrons.....	30
3. Krievijas impērija no Annas Leopoldovnas līdz Katrīnai II un Kurzemes hercogiste	37
3.1. Krievijas galma apvērsumi un Ernsta Johana Bīrona trimda	37
3.2. Elizabete Petrovna un hercogs Kārlis.....	39
3.3. Krievijas imperatoru maiņa un Ernsta Johana Bīrona atgriešanās hercoga tronī.....	41
4. Krievijas impērija un pēdējais Kurzemes hercogs Pēteris Bīrons.....	45
4.1. Katrīnas II attiecības ar hercogu Pēteri un muižniecību pēc Polijas pirmās dalīšanas.....	45
4.2. Katrīnas II attiecības ar hercogu Pēteri un muižniecību pēc Polijas otrās dalīšanas	49
4.1. Kurzemes un Zemgales hercogistes pievienošana Krievijas impērijai	50
Secinājumi	55
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	57

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba ietvaros autore ir analizējusi Kurzemes un Zemgales hercogistes un Krievijas impērijas 18. gadsimta savstarpējo attiecību problēmjaudājumu atspoguļojumu historiogrāfijā, kā arī Kurzemes hercogistes un tās lielākā kaimiņa Krievijas impērijas savstarpējās attiecības, Krievijas intereses un mērķus šajā teritorijā, hercogistes arvien pieaugošo atkarību no Krievijas impērijas varas, kas aizsākās 18. gadsimtā. Tā rezultātā tika gūts ieskats tajos jautājumos, kuros vēsturnieku starpā nav vienprātības un ir pausti atšķirīgi viedokļi par notikumu gaitu.

Darba rezultātā autore ir izstrādājusi vairākas tēzes, kas sastāv no darba ietvaros gūtajām atziņām.

ANNOTATION

On the project the author analyzed the Duchy of Courland and Semigallia and the Russian Empire in the 18th century, the relationship between the parties through historiography, as well as the Duchy of Courland and its largest neighbor relations with the Russian Empire, Russian interests and objectives in this area, the increasing Duchy's dependence of the Russian empire, which began in the 18th century. As a result there was obtained insight on those issues where there is no consensus among historians having differing views on the developments.

As a result of a project the author has developed a number of abstracts that contain the knowledge gained during the project.

IEVADS

Kurzemes un Zemgales hercogistes (turpmāk – Kurzemes hercogiste vai hercogiste) vēsture ir viens no būtiskākajiem posmiem Latvijas vēsturē, kas līdz pat mūsdienām salīdzinājumā ar citiem laika posmiem, kā, piemēram, jaunākajiem laikiem, ir mazāk pētīts, taču pēdējo divdesmit gadu laikā šim laika posmam jau pievērsušies vairāki vēsturnieki. Vairums līdz šim sarakstīto darbu ir ļoti vispārīgi, ietver sevī īsu pārskatu par svarīgākajiem notikumiem, aptverot visu 233 gadu ilgo Kurzemes hercogistes eksistences laiku. Liela daļa vēsturnieku un pētnieku koncentrējas uz noteikta hercogistes vēstures posma izpēti, taču vairumā gadījumu īpaši liela pētnieciskā uzmanība tiek veltīta, analizējot un aprakstot hercoga Jēkaba valdīšanas laiku (1642-1628), uzskatot šo posmu par hercogistes „zelta laiku”, uzmanību vēršot uz viņa daudzajām saimnieciskajām un politiskajām aktivitātēm. Vairāk arī tiek izcelta hercogistes pirmā hercoga Gotharda Ketlera personība un darbība, uzmanību pievēršot jautājumam par Livonijas ordeņa likvidāciju, tā vietā izveidojot hercogisti.¹

Nevajadzētu aizmirst arī nākamo gadsimtu notikumu un personu nozīmi hercogistes vēstures attīstībā, ko papildus ietekmē kaimiņos esošo valstu ārpolitika un interese par kaimiņu teritorijām. Tādēļ lielāka uzmanība un pētnieciskā darbība būtu jāpievērš pēdējam hercogistes pastāvēšanas posmam – 18. gadsimtam, kas aizsākās ar Ziemeļu karu (1700-1721), kura rezultātā par tiešu kaimiņu Kurzemei kļuva ekspansionistiskā un kareivīgā Krievijas cariste, no 1721. gada (pēc uzvaras Ziemeļu karā) saukta par Krievijas impēriju, kas pastiprināti sāka izplest savas „varas rokas” pār hercogisti, līdz 1795. gadā panāca tās iekļaušanu savā impērijā kā vienu no guberņām.

Savstarpējo attiecību temats starp abām valstīm 18. gadsimtā historiogrāfijā nopietni analizēts no latviešu vēsturnieku puses, sākot ar 20. gadsimta 90. gadiem. Tiesa pirmajos darbos jaušams negatīvs vērtējums, kam par iemeslu varētu būt Latvijas un Krievijas attiecības pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. gadā vai arī literāro darbu autoru attieksme pret Krieviju un tās ārpolitiskajām nostādnēm.

Tā kā Kurzemes hercogiste bija vācu baronu valsts, tad par tās vēsturi interesējas, pēta un raksta arī vācu izcelsmes vēsturnieki. Tiesa neviens darbs nav speciāli veltīts tieši hercogistes attiecībām ar Krievijas impēriju 18. gadsimtā. Vācu vēsturnieku darbi satur a ziņā lielākoties ir vispārīgi un apkopojoši.

Krievu historiogrāfijā Kurzemes hercogistes vēstures fragmenti pārsvarā ir minēti darbos, kas apkopo Krievijas impērijas vēsturi vai atsevišķu vēstures personu dzīvi un

¹ Zeids, T. Kurzemes hercogiste historiogrāfijā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1994, Nr.2, 22.lpp.

paveikto. Šajā literatūrā hercogiste figurē saistībā ar Krievijas ārpolitisko darbību un interesēm Baltijas jūras reģionā.

Šī bakalaura darba mērķis ir izpētīt un aprakstīt Kurzemes un Zemgales hercogistes un Krievijas impērijas 18. gadsimta savstarpējo attiecību problēmjaudājumu atspoguļojumu vēstures literatūrā un avotos. Šī mērķa sasniegšanai izvirzīti 4 uzdevumi:

1. Izpētīt un aprakstīt laulību savienības idejas rašanos, abu pušu mērķus un to ietekmi uz abu valstu attiecībām;
2. Izpētīt un raksturot Krievijas impērijas darbību un mērķus Kurzemes hercogu dinastijas maiņas jautājumā;
3. Aplūkot un analizēt Krievijas impērijas nestabilās iekšpolitikas, t.i., biežās varas maiņas ietekmi uz Kurzemes hercogisti un hercoga E. J. Bīrona statusu;
4. Izpētīt straujo notikumu attīstību un abu pušu savstarpējās attiecības 18.gadsimta beigās, kas noveda pie Kurzemes un Zemgales hercogistes iekļaušanas Krievijas impērijas sastāvā;

Darbs veidots no 4 nodaļām, kurās tiks realizēti izvirzītie uzdevumi mērķa sasniegšanai. Pirmajā nodaļā tiks raksturota laulību idejas rašanās, ieceres realizācijas gaita, Frīdriha Vilhelma un Pētera I mērķi, kā arī jaunā hercoga nāve un tās tūlītējās sekas. Otrā nodaļa veltīta Saksijas Morica kandidatūras uz hercoga amatu aplūkošanai, varbūtējam hercogistes liktenim pēc Ketleru dinastijas pastāvēšanas beigām, Krievijas impērijas valdnieku, īpaši Annas Joanovnas (literatūrā dēvēta arī par Annu Ivanovnu) ietekmei uz jautājumu par jaunas dinastijas izvirzīšanu un Ernsta Johana Bīrona ievēlēšanas apstākļiem. Trešajā nodaļā tiks raksturots Kurzemes hercoga E. J. Bīrona labklājības atkarība no vairāku Krievijas impērijas valdnieku attieksmes pret to, tiks aplūkoti iemesli hercoga nokļūšanai trimdā, bezhercogu laiks, hercogs Kārlis un iemesli E. J. Bīrona atbrīvošanai no trimdas. Ceturtā nodaļa veltīta to Kurzemes hercogistes notikumu, hercoga Pētera un muižnieku lēmumu gaitai un Krievijas impērijas ietekmei uz tiem, kas noveda pie Kurzemes hercogistes izzušanas.

Bakalaura darba temata un laika posma izvēle ir autores vēlme aplūkot Kurzemes hercogistes un tās lielākā kaimiņa Krievijas caristes / impērijas savstarpējās attiecības, pēdējās intereses un mērķus šajā teritorijā, kā arī hercogistes arvien pieaugošo atkarību no Krievijas impērijas varas, kas aizsākās 18. gadsimta sākumā un jau gadsimta beigās noveda līdz hercogistes inkorporācijai. Tā rezultātā tiks gūts ieskats tajos jautājumos, kuros vēsturnieku starpā nav vienprātības un ir pausti atšķirīgi viedokļi par notikumu attīstību.

18. gadsimtā par Kurzemes hercogisti interesi izrādīja vairākas valstis – Polija-Lietuva, Krievija, Prūsija un Zviedrija. Darbā aplūkotas hercogistes un Krievijas impērijas attiecības,

jo šajā laikā tā kļuva par spēcīgu pretinieku citām ieinteresētajām pusēm un galarezultātā guva pār tām pārsvaru Kurzemes jautājumā.

Krievijas cariste visaktīvāk sāka darboties līdz ar Pētera I brāļa meitas Annas Joanovnas kļūšanu par Kurzemes un Zemgales hercogieni, bet jo sevišķi – pēc Annas Joanovnas uzkāpšanas Krievijas impērijas tronī. Krievija izmantoja visplašāko diplomātisko un varas lietošanas spektru, arī pēc Annas Joanovnas nāves, lai panāktu hercogistes „brīvprātīgu pievienošanos” impērijai.²

Svarīga loma abu pušu attiecībās noteikti bija Kurzemes muižniecībai, kuras konflikti ar hercogu, cīņa par lielākām privilēģijām vājināja hercogistes iekšpolitiku, tādējādi palīdzot Krievijas impērijai realizēt tās politiku un plānus šajā reģionā.

Kurzemes un Zemgales hercogistes pārvaldi un attiecības starp hercogu un muižniecību reglamentē 2 dokumenti – (1) pēdējā Livonijas ordeņa mestra Gotharda Ketlera 1561. gada 28. novembrī noslēgtais Padošanās līgums (*Pacta subjectionis*) Polijas karalim Sigismundam II Augustam un (2) 1617. gada 18. martā noslēgtā Valdības formula (*Formula Regiminis*). *Pacta subjectionis* noteica Kurzemes hercogistes juridisko statusu attiecībā pret Poliju – hercogiste bija mantojams lēnis, kuru Polijas karalis kā senjors piešķīra tieši Ketleru dzimtai. Savukārt *Formula Regiminis*, kuru Latvijas tiesību vēsturē uzskata par pirmo rakstīto konstitūciju, regulēja hercoga attiecības ar muižnieku zemes sapulci – landtāgu, valdības iecelšanas kārtību, kā arī ietvēra pavalstnieku pamattiesības garantējošas normas. Abi dokumenti norāda, ka Kurzemes hercogiste nebija ne absolūta monarhija, ne arī neatkarīga valsts. Tā bija vasaļvalsts, kurā hercogam nebija neierobežotu tiesību. Varas iekārta hercogistē bija līdzīga muižnieku republikai, kurā principā muižniecībai bija neierobežota vara pār zemniekiem. Saskaņā ar *Formula Regiminis*, hercoga valdību veidoja virspadomnieku kolēģija: landhofmeistars, kanclers, virsburggrāfs, landmaršals un 2 vai 4 jaunākie padomnieki – jurisprudences doktori. Virspadomnieki bija hercoga augstākie padomdevēji un palīgi, turklāt, kā 4. pantā noteikts, hercoga prombūtnes, mazgadības, slimības vai nāves gadījumā viņiem bija jāuzņemas hercogistes vadības funkcijas. Polijas karalim kā lēņa kungam arī bija tiesības iecelt aizbildņus mazgadīgam hercogam. Virspadomnieku amatā cilvēks atradās līdz mūža galam, izņemot gadījumus, kad notika labprātīga atkāpšanās. Viņi bija tie, kas pārstāvēja hercogu landtāgā, kam bija jāsanāk 2 reizes gadā Jelgavā.³

² Strods, H. Kurzemes hercogiste. 1. daļa. *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki*. 1992, Nr.4, 3.lpp

³ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*. Stokholma: Daugava, 1973.132.-133.lpp; Jakovļeva, M. *Kurzemes-Zemgales hercogiste. 1.daļa*. Rīga: Vīgante, 1992. 12.-23.lpp; Reke, E. fon der. *Kādas Kurzemes muižnieces atmiņas*. Aizpute: Harro von Hirschheydt, 2004. 311.lpp.

Landtāgā varēja piedalīties tikai vēlēti muižnieki - delegāti, tā kā pilsētu pārstāvjiem nebija piedalīšanās tiesību, to intereses pārstāvēja hercogs. Virspadomniekus, virspilskungus un pilskungus amatā iecēla tieši hercogs. Muižniecība nebija ieinteresēta, lai augstākie amati nonāktu tikai to personu rokās, kas visur aizstāvētu hercoga intereses. Tā panāca tāda punkta ierakstīšanu *Formula Regiminis*, ka minētos amatus varēja piešķirt vienīgi Kurzemes hercogistes bruņniecības pārstāvjiem, t.i., muižniekiem, kuru dzimtas bija ierakstītas Kurzemes bruņniecības sarakstā jeb matrikulā. Ierakstītās dzimtas jau hercoga Gotharda laikā bija atbrīvotas no nodokļu un mitu maksāšanas, tām bija piešķirtas pilnīgas jurisdikcijas tiesības pār savu muižu zemniekiem. Līdz 1642. gadam sarakstā bija iekļautas 119 muižnieku dzimtas, ~100 palika ārpus tā.⁴

Bakalaura darbā pie personu dzīves datiem un dažādiem notikumiem bieži norādīti vairāki datumi, kas saistīti ar to, ka vienā daļā vēstures literatūras autori, aprakstot notikumus, izmanto vecā stila – Jūlija kalendāru, bet otra daļa autoru izmanto jaunā stila – Gregora kalendāru (saukts arī par Gregoriāņu kalendāru, Kristiešu kalendāru, Rietumu kalendāru). Jaunā laika skaitīšanas sistēmā kalendārā gada vidējais garums ir 365,2425 diennaktis, atšķirībā no vecā stila - 365,25 diennaktīm. Katrs ceturtais gads Gregora kalendārā ir garais gads. Rietumeiropā 1582. gada 4. oktobris bija pēdējā Jūlija kalendāra diena, kurai sekoja 15. oktobris – pirmā Gregora kalendāra diena. Tiesa praktiski tas ieviesās tikai ar 17.gs. un tikai daļēji, jo pāvests nevarēja uzspiest mainīt laicīgo kalendāru, tādēļ paralēli daudzviet turpināja lietot arī Jūlija kalendāru. Katoļu zemēs to pieņēma automātiski, savukārt Luterāņu zemes sākumā to noraidīja – viss, kas nāca no Romas bija slikts, bet ar laiku arī šīs zemes bija spiestas atzīt tā praktiskās priekšrocības. Polijas-Lietuvas karaliste kalendāru pieņēma uzreiz, sākot ar 15. oktobri. No Eiropas zemēm viena no pēdējām Gregora kalendāru ieviesa Krievija – 1918. gadā, taču Krievijas Pareizticīgo baznīca vēl joprojām laiku skaita pēc Jūlija kalendāra. Latvijā uz Gregora kalendāru pilnībā pārgāja tikai 1919. gadā, kad starpība starp kalendāra laiku un astronomisko laiku bija jau 14 dienas – ar katru gadsimtu starpība palielinājās pa vienai dienai. 18. gadsimtā dienu starpība starp abiem kalendāriem bija 11 dienas. Jūlija kalendārs it kā atpalika no Gregora kalendāra.⁵

⁴ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800.* 132.-133.lpp; Jakovļeva, M., 12.-23.lpp; Reke, E. fon der., 311.lpp;

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Gregorian_calendar [skatīts 07.05.2012.];

http://en.wikipedia.org/wiki/Julian_calendar [skatīts 07.05.2012.]

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Bakalaura darbā izmantoti gan iepriekš publicēti un tulkoti avotu krājumi, tai skaitā, atmiņas, gan vēl iepriekš npublicēti un netulkoti avotu materiāli, kas glabājas Latvijas Valsts Vēstures Arhīva (turpmāk - LVVA) fondos, kuros apkopotas lietas un informācija par Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturi kopš tās dibināšanas 16. gadsimta vidū no Livonijas ordeņa līdz pat iekļaušanai Krievijas impērijā 18. gadsimta beigās.

Bakalaura darba pamatā izmantoti latviešu historiogrāfijas darbi, kas papildināti ar vācu un krievu autoru darbiem, tādējādi izmantoto literatūru varam iedalīt trīs aplūkojamās grupās – (1) latviešu, (2) vācu un (3) krievu autoru historiogrāfijā.

Publicētie avoti

Pētera Bīrona sievas, pēdējās Kurzemes hercogienes Annas Šarlotes Dorotejas rakstītās vēstules LVVA apkopojis darbā „*Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*”⁶, kas ir sērijas „*Vēstures avoti*”⁷ 1.sējums. Kopumā publicētas 44 vēstules gan to oriģinālvalodā – vācu, gan tulkojumā – latviešu valodā. Darba sākumā publicēts avotpētnieciskais ievads un apcerējums par hercogienes personību, dzīvi un lomu Eiropas vēsturiski nozīmīgo notikumu kontekstā. Visas vēstules ir adresētas Dorotejas vecākiem, līdz ar to par vēstulju pamattēmu varam uzskatīt sadzīviskās un ģimeniskās lietas, paralēli atrodot arī nelielu informāciju par hercogistes pēdējo gadu politiskajiem notikumiem. Šie avoti aptver 18. gs. 80. gadu sākumu, tai skaitā arī hercoga un hercogienes Eiropas ceļojumu, kas aizsākās 1784. gadā. Lai labāk varētu izprast vēstulē atspoguļotos notikumus un minētās personas, darba veidotāji komentāros aiz vēstulēm ir snieguši papildus informāciju par minētajām personām un notikumiem.

Darbā izmantots avotu apkopojums „*Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*”⁸, kas izdots kā 2.sējums no iepriekšminētās sērijas „*Vēstures avoti*”. Avoti pieejami gan oriģinālvalodā – vācu valodā, gan kā tulkojumi – latviešu valodā. Pirmo reizi tiek publicētas Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18.gs. protokolu grāmatas, kas sniedz ieskatu ne tikai Ventspils pilsētas hronikā, aktuālajos notikumos, iedzīvotāju ikdienas dzīvē un

⁶ Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1999.

⁷ Šo sēriju aizsāka žurnāls „Latvijas Arhīvi”, lai ar tās palīdzību iepazīstinātu lasītājus ar līdz šim maz pazīstamiem un zinātniskajā aprītē neiekļautiem dokumentiem. - <http://www.arhivi.lv/index.php?&348> [skatīts 07.05.2012.]

⁸ Kvaskova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2003.

kultūrvēsturiskajā ainā, bet atspoguļo arī vairākas visu Kurzemes hercogisti skarošas problēmas, notikumus un to ietekmi uz tālāko situāciju gan zemē, gan pilsētā. Ņemot vērā, ka ne visiem darba lasītājiem būtu padziļinātas zināšanas hercogistes un Ventspils pilsētas vēsturē, tiek sniegts arī neliels vēsturisks ievads par pilsētu un tās iedzīvotāju dzīvi, kas tapis, balstoties uz citos avotos esošo informāciju un to analīzi.

Iepriekš minētās hercogienes Dorotejas pusmāsas Elīzas fon der Rekes dienasgrāmatas tulkojuma publikācija „*Kādas Kurzemes muižnieces atmiņas*” sniedz ieskatu 18. gadsimta vēsturē no vācu muižniecības pārstāvja redzesloka un uzskatiem. Elīza piederēja pie vienas no senākajām un arī ietekmīgākajām Kurzemes muižnieku dzimtām. Savā dienasgrāmatā, kurā tiesa daļa no atmiņām un notikumiem ir sarakstīta dažus gadus vēlāk, Elīza apraksta gan muižnieku tikumus, gan tradīcijas, piemēram, bērnu audzināšanu, izklaides, precību paražas, kā arī domāšanas veidu. Tiek attēlota tradīciju laušana – Elīza šķiras no vīra, kļūdamā par nosacīti brīvu un emancipētu sievieti. Darbā atklājas Kurzemes iekšpolitika, tās nākotne, tā kā Elīza bija samērā labi informēta par valsts politikajām aizkulisēm, viņa savā dienasgrāmatā droši pauž savus uzskatus gan par notikumiem, gan par cilvēkiem sev apkārt. Atmiņas ir lielisks avots, taču noteikti jāņem vērā arī rakstītājas subjektīvā nostāja un attieksme pret minētajiem cilvēkiem un atspoguļotajiem notikumiem.

Vācu vēsturnieki Ervins Oberlenders (*Ervin Oberländer*) un Folkers Kellers (*Volker Keller*) kopīgi strādājot ir sastādījuši avotu krājumu, kurā apvienojuši, viņuprāt, svarīgākos Kurzemes hercogistes vēstures dokumentus latīņu valodā un to tulkojumus vācu valodā – „*Kurland: vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz: Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561-1795*”⁹. Katram dokumentam klāt ir sniegts neliels skaidrojošs ievads, kas īsi skar kādu vēstures notikumu vai situāciju, ar ko saistīts katrs attiecīgais dokuments. Tāpat kā daudzos citos avotu krājumos un atmiņās, arī šī darba ievadā abi autori ir ievietojuši apkopojošu ieskatu hercogistes vēsturē, skatot svarīgākos notikumus un problēmjautājumus. Nodaļu par 18. gadsimta notikumiem ir sarakstījis E. Oberlenders, kurš to iedala 3 apakšnodaļās, tādējādi atspoguļojot viņuprāt šā laika posma trīs hercogistes attīstības fāzes, kuru laikā pastiprinājās Pēterburgas ietekme Jelgavā un reizē mazinājās Varšavas nozīme. Apskatītie iedalījuma periodi - Ketleru dinastijas izbeigšanās jautājums un jaunā hercoga Ernsta Johana Bīrona ievēlēšana, bezhercoga periods no E. J. Bīrona trimdas līdz viņa atsaukšanai no tās, kā arī laiks no otrreizējās E. J. Bīrona valdīšanas līdz pat Kurzemes hercogistes pievienošanai Krievijas impērijai. Autors veidoto vēstures ieskatu balsta uz literatūru un avotiem, kas plaši atspoguļojas arī teksta atsaucēs. Nepieciešamie materiāli un

⁹ Oberländer, E., Keller, V. *Kurland: vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz : Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561-1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008

avoti šim krājumam, kurā apkopoti svarīgākie dokumenti, iegūti dažādu valstu arhīvos, tai skaitā, arī LVVA.

Nepublicētie avoti

Bakalaura darbā izmantoti Latvijas Valsts Vēstures Arhīvā pieejamie dokumenti par Kurzemes hercogistes vēsturi, kas lielākoties ir apkopoti 554. fondā – „*Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava). 1352-1848*”. Fonds ir iedalīts 3 aprakstos. Arhīvā atrodas daudzi vēl neizpētīti un neanalizēti dokumenti, kas saistīti ar hercogistes 233 gadus ilgo vēsturi. No pieejamajiem dokumentiem tika aplūkoti materiāli atbilstoši darba izvēlētajam laika posmam – 18. gadsimtam. Arhīvā esošajās lietās atrodas dokumenti dažādās valodās – gan vācu, gan krievu, gan franču, gan latīņu valodā. Daudzi dokumenti, jau tolaik ir tulkoti, piemēram no vācu uz krievu valodu un otrādi, un apzīmēti kā oriģinālu kopijas.

(1) Latviešu autoru darbi

Visplašākais darbs par Kurzemes hercogistes vēsturi 18. gadsimtā ir vēsturnieka Heinriha Stroda monogrāfija – „*Курляндский вопрос в XVIII веке*”¹⁰, kas sastāv no 2 daļām. Darbā aplūkota Kurzemes hercogistes iekšpolitika, saimnieciskā dzīve, attiecības ar kaimiņvalstīm, kurām bija intereses šajā reģionā, kā arī analizēts hercogistes starptautiskais stāvoklis, sākot ar Ziemeļu karu un beidzot ar hercogistes pievienošanu Krievijas impērijai. Pētījumi un notikumu analīze balstīta uz plašu, lielākoties nepublicētu avotu materiālu klāstu, kas iegūti ne tikai Latvijā pieejamajos arhīvos, bet arī ārvalstīs – Krievijā, Vācijā, Zviedrijā, Polijā u.c., kā arī uz citu autoru literatūrā iekļauto informāciju un tur minētajām atsaucēm uz avotiem. Autora uzmanības centrā ir kaimiņvalstu cīņa par hercogistes iegūšanu savā īpašumā no 1698. līdz 1795. gadam. Tiek aplūkota Prūsijas, Polijas, Zviedrijas un Krievijas impērijas politika un praktiskā darbība hercogistē, kas saistīta ar „savu” hercogu izvirzīšanu, „savu” partiju dibināšanu, diplomātisko un militāro darbību, kā arī Franču revolūcijas ideju ietekme šajā reģionā. Autore savā darbā izmanto ne tikai H. Stroda monogrāfiju „*Курляндский вопрос в XVIII веке*”, bet apskata arī H. Stroda rakstus, kas publicēti žurnālā „*Latvijas vēsture: jaunie un jaunākie laiki*”, - „*Trīs melnie ērgļi un Latvija (1772.-1795.)*”¹¹ un „*Kurzemes hercogiste*”¹². Līdzīgi kā darbā par Kurzemes jautājumu 18. gadsimtā, kur tiek apskatītas 4

¹⁰ Стродс, Х. *Курляндский вопрос в XVIII веке: монография: [в 2 ч.]*. Рига: Латвийский университет, 1993

¹¹ Strods, H. Trīs melnie ērgļi un Latvija (1772.-1795.). *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki*, 1991, Nr.2

¹² Strods, H. Kurzemes hercogiste. 1.daļa. *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki*. 1992, Nr.4; Strods, H. Kurzemes hercogiste.2.daļa. *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki*. 1993, Nr.1

valstu intereses šajā reģionā, arī rakstā „*Trīs melnie ērgļi un Latvija (1772.-1795.)*” autors sniedz ieskatu triju lielvalstu – Krievijas, Prūsijas un Austrijas ārpolitikā attiecībā pret Kurzemes hercogisti tās pēdējo 23 gadu pastāvēšanas laikā. Lai lasītājs labāk izprastu pēdējo divu desmitgadu notikumus, H. Strods raksta sākumā koncentrēti izklāsta svarīgākos aspektus hercogistes vēsturē, sākot ar Ziemeļu karu. Otrajā rakstā – „*Kurzemes hercogiste*” savukārt tiek konspektīvi, ar papildinājumiem un komentāriem, aplūkota iepriekš minētās monogrāfijas nodaļa – „Annas Ivanovnas politika Kurzemes un Zemgales hercogistē 1730.-1740.gadā”, kas šoreiz tulkota latviešu valodā.

Kurzemes un Zemgales hercogistes vēstures pētnieces Mārītes Jakovļevas darbs „*Kurzemes-Zemgales hercogiste, 1.daļa*” nelielā un informatīvu materiālu apjoma ziņā sniedz vispārīgu ieskatu hercogistes izveidošanā, tās politiskajā iekārtā, kur tiek aplūkota hercoga vara, vasaļattiecības ar Polijas-Lietuvas valsti, pārvalde, tiesu sistēma u.c., kā arī sniedz ieskatu hercogistes politiskajā vēsturē, sākot no pirmā hercoga Gotharda Ketlera līdz pat pēdējam hercogam Pēterim Bīronam, kura darbība beidzas līdz ar Kurzemes hercogistes pievienošanu Krievijas impērijai. Literārā darba „*Kurzemes-Zemgales hercogiste, 1.daļa*” esošais vēstures izklāsts balstīts gan uz latviešu, gan uz vācu vēsturnieku darbiem par hercogistes vēsturi.

Juris Juškēvičs savā darbā „*Kurzemes hercogi un viņu laikmets*”¹³, kas sarakstīts jau pagājušā gadsimta 30. gados, sniedz īsu un koncentrētu ieskatu par Kurzemes hercogistes dibināšanu, apraksta katra hercoga darbību, ataino svarīgākos notikumus, kā arī pauž savus uzskatus gan par personām, gan notikumiem, gan valstīm. Darbam raksturīga negatīva attieksme pret carisko Krieviju, vēlāko impēriju, un pret visu, kas ir saistīts ar Krieviju, gan „ieliktajiem” hercogiem, gan muižniekiem, kas sevi „pārdevuši”. Šāda J. Juškēviča nostāja un attieksme ir raksturīga tā laika – pirmās neatkarīgās Latvijas – valdošo vēsturnieku nacionālisma ideoloģijai. Lielākais „*Kurzemes hercogi un viņu laikmets*” trūkums - nav norādīta izmantotā literatūra vai avoti, līdz ar to nav iespējams pilnībā paļauties uz visu faktu pareizību un notikumu gaitu patiesumu, īpaši, ja tie nesaskan vai ir pretrunā ar tiem faktiem un notikumiem, kas ir kopīgi un ir norādīti citos literārajos darbos, kuri balstīti uz vēsturiskajiem dokumentiem, liecībām un atmiņām.

Latviešu trimdas vēsturnieka Edgara Dunsdorfa „*Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*”¹⁴ sniedz ieskatu vairāk militāru notikumu gaitā, papildinot informāciju ar bildēm un vietu kartēm. Tā kā šī darba apskatāmais periods ietver arī Ziemeļu karu, tad E. Dunsdorfa darbs ar autora viedokli par notikumu gaitu un iemesliem labi papildina citu autoru literārajos

¹³ Juškēvičs, J. *Kurzemes hercogi un viņu laikmets*. Rīga: Zvaigzne, 1993

¹⁴ Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*. Melburna : Kārļa Zariņa fonds, 1984.

darbos sniegto informāciju. Tāpat izmantots darbs „*Latvijas vēsture. 1710-1800*”. Tajā veļtīta atsevišķa nodaļa Kurzemes un Zemgales hercogistes notikumu atspoguļojumam, kurā sniegta informācija par galvenajiem notikumiem un paša autora uzskatu izklāsts. Darbs balstās gan uz dažādu valstu arhīvu materiāliem, gan citu autoru darbiem.

Imanta Lancmaņa darbu – „*Jelgavas pils*”¹⁵ un „*Rundāles pils*”¹⁶ – pamatā ir šo kultūrvēsturisko celtnu – Jelgavas un Rundāles pils apraksti, papildinot tos ar ieskatiem tā laika notikumos un īpašnieku dzīvēs. Šajos I. Lancmaņa darbos par hercogistes vēstures notikumiem un attiecībām ar kaimiņvalstīm var rast vispārīgu priekšstatu, skatījumu uz norisēm, kas specifiski koncentrējas tieši saistībā ar Bīronu dzimtu, turklāt darbos informācija par kādu konkrētu notikumu vai datumu ne vienmēr sakrīt. Savukārt darbā izmantotais I. Lancmaņa trešais darbs „*Ernst Johan Biron*”¹⁷ ir jau samērā plašs vēsturisku notikumu apkopojums par hercogistes jaunās dinastijas pirmo hercogu, par viņa vēstures lappuses gaitām. Visos I. Lancmaņa darbos sastopamā informācija balstīta gan uz paša pētītajiem avotu materiāliem, gan uz citu autoru literārajiem darbiem. Neskatoties uz koncentrēšanos kultūrvēsturisko celtnu vēsturē, ir jūtama izteikta ieinteresētība Bīronu dzimtas vēsturē un visā, kas ar tiem saistīts. Protams, par pamatu šādai interesei noteikti kalpo I. Lancmaņa ikdienas darbs - Rundāles pils vadīšana, kas kā zināms ir tapusi pēc E. J. Bīrona pasūtījuma.

(2) Vācu autoru darbi

Joahims fon Braše (*Joachim von Brasche*) sarakstījis darbu „*Kurland: das Gottesländchen und seine Herzöge*”¹⁸, kurā tiek aplūkota visa hercogistes vēsture kopš dibināšanas līdz pat iekļaušanai Krievijas impērijā. J. fon Braše savu darbu pamato ar vēlmi apkopot, informēt un sniegt pieejamu informāciju par Kurzemi tiem vāciešiem, kuri gandrīz neko par šīs vietas vēsturi nezina. Viņš norāda uz daudzo varu ietekmi, kaimiņvalstu vēlmēm un cīņu, lai iegūtu šīs zemes teritorijas, kā arī akcentē Kurzemes hercogistes kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmi, kas redzams vēl šodien. Attieksme pret hercogisti un muižniekiem J. fon Brašēm ir pozitīva, jo tomēr šajā teritorijā visu pastāvēšanas laiku dzīvoju un valdīja tieši vācbaltieši. Literārā darba noskaņā var saskatīt, ka hercogiste vairāk tiek uztverta kā vācbaltiešiem piederoša zeme, nevis Polijas-Lietuvas valstij. Darbā „*Kurland: das Gottesländchen und seine Herzöge*” pret Krievijas impēriju nav naidīgas noskaņas, tā vairāk ir raksturojama kā neitrāla nostāja, attieksme. Savukārt pret pēdējo hercogu Pēteri Bīronu ir

¹⁵ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*. Rīga: Zinātne, 2006.

¹⁶ Lancmanis, I. *Rundāles pils*. Rīga: Zinātne, 1994.

¹⁷ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*. Rīga: Rundāles pils muzejs, 1993.

¹⁸ Brasche, J.von. *Kurland: das Gottesländchen und seine Herzöge*. Kaarst: Brasche, 1994.

jaušama gan autora nepatika, gan reizē arī līdzjūtība pret viņa likteni, pret viņa vadītās valsts neatkarības, eksistences izzušanu.

(3) Krievu autoru darbi

No mūsdienu krievu vēsturniekiem tieši Jevgēņijs Aņisimovs (*Евгений Анисимов*) vairāk specializējas Krievijas impērijas 18. gadsimta vēstures pētīšanā, tādēļ autore savā darbā ir izmantojusi 3 viņa darbus – „*Императорская Россия*”¹⁹, „*Женщины на российском престоле*”²⁰ un „*Петр Великий: личность и реформы*”²¹. J. Aņisimovs aplūko Kurzemes hercogisti, kā daļu no Krievijas impērijas ārpolitisko interešu kopuma, pievēršot uzmanību valdnieku interesēm un mērķa – hercogistes pakļaušana Krievijas impērijas varai – realizēšanai. Savos darbos J. Aņisimovs par dažiem valdniekiem (-cēm) izsakās pat visai skarbi un ne visai glaimojoši, netiek neviens pārlieku slavināts vai godināts. Kopumā darbi ir paredzēti plašāka ieskata gūšanai par Krievijas impērijas iekšpolitiskajiem notikumiem, par galma dzīves norisēm.

¹⁹ Анисимов., Е. *Императорская Россия*. Москва: Питер, 2008

²⁰ Анисимов., Е. *Женщины на российском престоле*. Санкт-Петербург: Питер, 2008

²¹ Анисимов., Е. *Петр Великий: личность и реформы*. Санкт-Петербург: Питер, 2009

1. HERCOGS FRĪDRIHS VILHELMS UN PĒTERIS I

Laikā, kad Eiropā norisinājās Ziemeļu karš starp Zviedriju, Dāniju, Saksiju, Prūsiju, Polijas-Lietuvas valsti un Krievijas caristi, kas bija viens no lielākajiem kariem par politiskās un militārās ietekmes nostiprināšanu Ziemeļeiropā, arī Kurzemes un Zemgales hercogistē notika politiskas pārmaiņas, kas iespaidoja tās turpmāko attīstību un pastāvēšanas gaitu. Kurzemes hercogs Frīdrihs Vilhelms slēdza laulības ar Krievijas impērijas cara Pētera I mirušā brāļa Joana V (literatūrā dēvēts arī par Ivanu) meitu Annu. Tikai pāris mēnešus vēlāk jaunais hercogs mirst, bet viņa atraitne, pēc tēvoča pavēles, pārceļas uz dzīvi jaunajos īpašumos hercogistē. Lai nodrošinātu jaunās hercogienes atraitnes drošību, līdzī tiek sūtīta arī daļa krievu karaspēka, kurš turpmākos gadus patstāvīgi uzturas Kurzemē, lielākoties Jelgavā. Aplūkojot pieejamo literatūru un daļu avotus, kas saistīti ar minētajiem notikumiem, autore centīsies rast šo laulību patiesos iemeslus un mērķus, kā arī mēģinās atklāt gan jaunā hercoga Frīdriha Vilhelma, gan Pētera I nākotnes ieceres, noslēdzot šo savienību.

Šajā laika posmā, 18.gs. sākumā Eiropā joprojām bija populāras savienību un aprēķinu laulības, kas tika organizētas starp dažādu valstu ietekmīgām ģimenēm, karaliskajiem namiem ar nolūku nodrošināt nākotnē konkrētus mērķus, aizsardzību, iespējama nākotnes kara alianses locekļus utt.

1.1. Pēteris I un laulību savienības ideja

Aplūkojamo precību plānu pirmsākumi meklējami vēl pirms Ziemeļu kara sākuma, kad 1697. gadā krievu lielā sūtniecība jeb „lielā ambasāde”²² devusies no Maskavas uz Eiropu. Ceļš, protams, vedis arī caur Kurzemes hercogisti, tur – Jelgavā ceļinieki uz laiku arī pietājuši. Hercogs Frīdrihs Kazimirs, Frīdriha Vilhelma tēvs, augstos viesus laipni uzņēmis ar sev „raksturīgo spožumu”²³. Starp krievu delegātiem esot bijis arī jaunais Krievijas cars Pēteris I, kurš, kā raksta J. Juškēvičs, „esot maskējies ar cita cilvēka vārdu”²⁴. Savukārt J. fon Braše apgalvo, ka, cars, būdams toreiz Jelgavā, savu identitāti neesot slēpis, ka maskēšanās esot notikusi jau vēlāk, krievu sūtniecībai no Jelgavas braucot uz Liepāju.²⁵ Vizītes laikā caram ar hercogu bijusi saruna, kurā pirmais no otrā ieguvis sev svarīgu informāciju par svešiem galmiem Eiropā. Pateicībā par informāciju un ieteikšanas rakstiem no Kurzemes hercoga uz šiem Eiropas galmiem, Pēteris I esot apsolījis hercoga mantiniekam Frīdriham

²² Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18.gadsimtā*. 24.lpp

²³ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*. 41.lpp

²⁴ Juškēvičs, J., 42.lpp

²⁵ Brasche, J.von., S. 48-49; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*. 41.lpp

Vilhelmam, kuram tolaik bija tikai 5 gadi, nākotnē kādu krievu princesi par sievu. Tādējādi šo vizīti var uzskatīt pat pamatu idejai par šādām laulībām.²⁶

Autore šajā gadījumā piekrīt J. fon Brašes viedoklim, ka Pēteris I nav slēpis savu identitāti, jo tam nebija acīmredzamu iemeslu uz šādu rīcību. Pretējā gadījumā nevarētu tikt dots solījums par nākotnē iespējamām savienības laulībām starp Krievijas cara un Kurzemes hercoga ģimenes pārstāvjiem. Ņemot vērā, ka laulību ideja pausta kā mutisks vienpusējs solījums, kas nav nekur dokumentēts, no otras iesaistītās puses nav prasīts un kam, iespējams, nav vairāk par 2 lieciniekiem, noteikti būtu jāapsver, vai pēc krievu sūtniecības aizbraukšanas no Jelgavas šim solījumam tika piešķirta īpaša nozīme, vai tas tika akceptēts, kā nākotnē obligāti realizējams un jau nolemts pasākums. Tomēr, kā liecina vēlākie notikumi, šis nebija solījums, kuru Pēteris I necenstos realizēt, ideja netika aizmirsta, cars vēlējās pakļaut Kurzemi Krievijas politiskajai ietekmei.²⁷ Tiesa vai jau tik agri, vēl pirms Ziemeļu kara sākuma, vēl pirms uzvaras Poltavas kaujā 1709.gada 8. jūlijā, kas tikai stiprināja Krievijas varenību un sāka palielināt tās teritoriju, Pēteris I bija domājis par šādas savienības iespējamību, ar mērķi vēl vairāk nostiprināties Baltijas reģionā. Šaubas par šādu pāragro solījumu, izsaka arī E. Dunsdorfs²⁸.

Jau Ziemeļu kara laikā 1709. gada 15. / 26. oktobrī Marienverderā Pēteris I tikās ar Prūsijas karali Frīdrihu I un pārrunāja ietekmes sfēru sadali Baltijas reģionā, kas sevī jau tolaik pašā 18. gadsimta sākumā ietvēra iespējamību nākotnē sadalīt Polijas-Lietuvas valsti. Tā kā Kurzemes hercogiste bija pēdējās vasaļvalsts, tika skarts arī jautājums, kam nākotnē iespējamās sadalīšanas rezultātā tiktu ietekme šajā teritorijā. Šajās sarunās izšķīrās turpmākais Kurzemes liktenis, tika nolemts, ka Kurzeme, kā norāda K. V. Krūze, pienāksies ziemeļu uzvarētājam.²⁹ Prūsijas karalis arī vēlējies Kurzemes hercogistes teritorijas iegūt savā īpašumā, bet caram šāda ideja nebija pieņemama, ņemot vērā jau iecerētos nākotnes plānus, viņš atzīšot vienīgi Frīdrihu Vilhelmu par Kurzemes hercogu un informēja Frīdrihu I par savu plānu apprecināt nākamo Kurzemes hercogu ar sava brāļa meitu.³⁰ Turpretī J. Aņisimovs norāda uz to, ka tikšanās laikā starp Krieviju un Prūsiju ir sarunātas šīs laulības, protams, ar cara iniciatīvu. K. V. Krūze – „Prūsijas karalis esot tikšanās laikā apsolījis jaunā hercoga un cara brāļameitas laulības”³¹. Abu lielvalstu līderu tikšanos līdzīgi savā darbā „*Kurzemes jautājums 18. gadsimtā. 1.daļa*” ataino arī H. Strods, atzīmējot, ka esot noslēgta pat slepena

²⁶Brasche, J.von, S. 49; Juškēvičs, J., 42.lpp

²⁷ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*. 41.lpp;

²⁸ Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture, 1710-1800.*, 144.lpp

²⁹ Cruse, K.W. *Curland unter den Herzögen. I. Band*. Mitau: Verlag von G.A. Reyher, 1833. S.231; Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture, 1710-1800.*, 137.lpp; Jakovļeva, M., 47.lpp

³⁰ Juškēvičs, J., 45.lpp

³¹ Cruse, K.W., S.231

vienošanās šajā jautājumā.³² H. Strods arī rakstā „*Trīs melnie ērgļi un Latvija (1772.-1795.)*” norāda uz vienošanās momentu starp abām pusēm, jo „literatūrā jau sen zināms, ka Prūsija 18.gs. sākumā piekritusi Kurzemes hercogistes atdošanai Krievijai, lai varētu paturēt Silēziju”³³.

Lai arī notika vienošanās starp diviem tolaik ietekmīgu valstu vadītājiem, tiesības noteikt, kas būs nākamais Kurzemes hercogs, joprojām piederēja tikai Polijas-Lietuvas valstij. Tādējādi neskatoties uz to, ka Krievijas cariste drīzumā jau kļuva par hercogistes robežvalsti, nav atrodams likumīgs iemesls pēc neatliekamas vajadzības, lai hercogu atzīšanai būtu nepieciešams arī Krievijas cara akcepts un svētība.

Kā norāda H. Strods, ar lēmumu caur laulībām nostiprināt Krievijas caristes jaunās robežas un Romanovu dinastijas ietekmi Kurzemes hercogistē Pēterim I nācās lauzt svešas teritorijas tradīciju, pēc kuras Kurzemes hercogi, kā bija pieņemts, slēdza laulības tikai ar princesēm, kuru dzimtas nāca no Ziemeļvācijas teritoriālajiem valdījumiem.³⁴ Jautājums bija izlemts nemaz nejautājot nākamajam līgavainim. Lasot iepriekš minēto tradīciju laušanas nepieciešamību, autorei radās priekšstats, ka Pēteris I nemaz nav bijis iepriecināts par šāda veida rīcību. Savukārt J. Aņisimovs šādā situācijā caru uzskata par sava veida reformatoru, kurš reizē lauza ne tikai Kurzemes hercogistes tradīciju, bet arī Krievijas galma tradīciju, kurā bija pieņemts slēgt laulības tikai starp krievu tautības dižciltīgajiem. Anna bija pirmā krievu princese 200 gadu laikā, kas apprecējusies nevis ar krievu izcelsmes dižciltīgo, bet gan ar nekrievu dzimtai piederošu personu.³⁵

Kā iepriekš autore minēja, tad šādas sarunātas laulības starp karaļnamiem un dižciltīgām dzimtām nebija retums Eiropā. H. Strods ļoti precīzi raksturo Kurzemi, kā savstarpējo maiņas precī, starp lielvalstu dinastijām - „Latvijas likteni nosacīja ne tikai valstu saimnieciskās un politiskās, bet arī dinastiju intereses, un ne vienreiz vien tika projektēts Latviju izmantot par maiņas naudu Romanovu, Hohencolernu, Vazu u.c. dinastiju ieceru sasniegšanai. Rietumi ar dinastiskām mahinācijām centās izdabūt Baltiju ārā no Krievijas impērijas ķētnām, bet Krievija ar tādām pašām mahinācijām centās Baltiju sagrābt.”³⁶

Ņemot vērā, ka uz Frīdriha I un Pētera I sarunu laiku Frīdrihs Vilhelms nebija pilngadīgs, plānotās precības vēl nevarēja notikt, jo arī hercogisti pārvaldīt viņš vēl nevarēja. Taču cars, vēlēdamies pēc iespējas steidzīgāk nostiprināt Krievijas caristes tiesības uz kundzību Kurzemē, pirms Prūsijas karalis nav pārdomājis un lauzis abu slepeno vienošanos,

³²Стродс, Х., 1 ч, с.139

³³ Strods, H. *Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.)*, 12.lpp

³⁴Стродс, Х., 1 ч, с.138-139

³⁵Анисимов., Е. *Петр Великий: личность и реформы*,с.663; Стродс, Х., 1 ч, с.139

³⁶ Strods, H. *Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.)*, 12.lpp

jau tā paša gada novembrī ieradās Jelgavā un risinājis sarunas ar hercogistes virspadomniekiem. Literatūrā ir sastopami divi veidi, kā cars ir veicis Augstākās padomes informēšanu jautājumā par laulībām – (1) Pēteris I ir paziņojis par savu ieceri;³⁷ (2) bez politiskiem jautājumiem apspriedis arī precību projektu, plānus.³⁸ Pirmajā variantā autore saskata Pētera I varas izpausmi, kā varenās Krievijas caristes valdnieks jau visu iepriekš ir izlēmis, ierodas un tikai nostāda virspadomniekus fakta priekšā, savukārt otrs variants novieto abas puses it kā vienlīdzīgā stāvoklī šī jautājuma izlemšanā. Zinot tālāko notikumu gaitu, autore uzskata, ka Pēteris I ir pateicis savu lēmumu un nav diskutējis ar virspadomniekiem par to, vai šādas laulības vispār var notikt, bet, ja ir notikusi kāda diskusija, tad noteikti par to, lai iecere notiktu pēc iespējas steidzamāk. Tāpat arī autore uzskata par nekorektu šo laulību sarunas atdalīt no politiskām sarunām – tās ir jāskata kā politiskas sarunas, jo cars centās nostiprināt savas intereses pār Kurzemi.

1.2. Hercoga Frīdriha Vilhelma atgriešanās Kurzemē, laulību līgums un svinības

Kurzemes hercogistes Augstākā padome pēc Pētera I vizītes uzreiz atzīst Frīdrihu Vilhelmu par pilngadīgu. Kā norāda J. fon Braše, tad jaunā hercoga tēvocis Ferdinands esot nemākulīgi iebildis pret šo virspadomnieku lēmumu.³⁹ Līdz ar to autore hercogistes Augstākās padomes lēmumu uzskata par acīmredzamu Krievijas caristes varas ietekmes pieauguma rezultātu, jo pats hercogs nebija lūdzis pilngadības ātrāku piešķiršanu, kā arī tas nebija izdevīgi pašiem virspadomniekiem.

Pēc lēmuma pieņemšanas par pilngadību, Augstākā padome lūdza Frīdriham Vilhelmam atgriezties Kurzemē, kļūt par tās hercogu un laulāties ar krievu princesi.⁴⁰ Pēc smagas iekšējās cīņas ar sevi Frīdrihs Vilhelms izlēmis par labu Kurzemei, kaut arī esot mīlējis Volfenbiteles⁴¹ princesi. Pret šo lēmumu iestājusies jaunā hercoga māte Elizabete Sofija, kas neesot vēlējusī savam dēlam kļūt par hercogu.⁴² Šādā situācijā autore uzskata, ka jaunais hercogs varēja atteikties no troņa, jo dzīvs vēl bija tēvocis Ferdinands, kurš, kopš sava brāļa Frīdriha Kazimira nāves 1698. gadā, vēlējās būt par valdnieku hercogistē. Iespējams, Pēteris I ar Polijas-Lietuvas valsti būtu varējis vienoties par citu, sev izdevīgu ne Ketleru dinastijas pārstāvi, kas ieņemtu hercoga vietu. H. Strods un K. V. Krūze, kā vienu no varbūtējiem Frīdriha Vilhelma grūtā lēmuma pieņemšanas iemesliem norāda jaunā hercoga

³⁷ Brasche, J.von., S. 74;

³⁸ Jakovļeva, M., 47.lpp; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 42.lpp

³⁹ Brasche, J.von., S. 74

⁴⁰ Brasche, J.von., S. 59; Cruse, K.W., S.232

⁴¹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 136.lpp

⁴² *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler, 1994. S. 25; Juškēvičs, J., 46.lpp

mērķi atjaunot hercogisti, tās stabilitāti un stiprināt to caur gaidāmo savienību.⁴³ Autore kā papildus iemeslus uzskata vēlmi iet tēva pēdās, turpināt tā iesākto darbu, kā arī nepieļaut tēvoča nokļūšanu Kurzemes vadībā. Savu lomu noteikti deva arī ambīcijas un vēl nerealizēti sapņi, kas parasti piemīt jaunām personām.

Nākamais posms veiksmīgai savienības noslēgšanai, pēc atgriešanās dzimtenē 1710. gada aprīlī, bija laulību līguma sastādīšana un abpusēja akceptēšana. LVVA arhīvā ir saglabājies dokuments, kas liecina par ieteikumiem un labojumiem laulību līgumam, ko izteicis Kurzemes hercogs Krievijas caristei. Kā hercoga interešu pārstāvji dokumentā minēti Johans Ernsts Renne (*Johan Ernst Rönne*) un Teodors Ludvigs Laus (*Theodor Ludwig Lav*). Tas sastādīts Jelgavā, 1710. gada 5. maijā.⁴⁴ Literatūrā viedokļi par līguma izdevīgumu vai neizdevīgumu Frīdriham Vilhelmam atšķiras. J. fon Braše uzskata, ka laulības līgums bija sagatavots ar labiem nosacījumiem un par labu Frīdriham Vilhelmam.⁴⁵ Savukārt J. Juškēvičs pauž viedokli, ka jaunajam hercogam bez ierunām nācās parakstīt visus līguma pantus.⁴⁶ Tāpat uzskata arī E. Oberlenders un E. Dunsdorfs, kuri šo laulību līgumu ir nodēvējuši par „krievu / cara diktātu”⁴⁷. Tomēr autorei ticamāks liekas uzspiešanas moments, jo pēc literatūrā pieejamās informācijas daudzi hercoga lūgumi netika ņemti vērā. Piemēram, tika noraidīta „iespēja izvēlēties starp trim brāļameitām un vēlēšanās redzēt nākamās sievas portretu”⁴⁸. Jautājumu par to, kura no trim kandidatūrām būs nākamā līgava, kā raksta J. Aņisimovs, Pēteris I esot atstājis mirušā brāļa Joana V sievai. Viņa nolēmusi izdot par sievu Frīdriham Vilhelmam nevis savu vecāko meitu, bet gan vidējo meitu Annu. Lēmuma argumentācija balstījās uz to, ka jaunais hercogs viņai neesot licies simpātisks, kā arī hercogiste esot ārkārtīgi maza, nabadzīga, karā izpostīta un vēl papildus tam visam Polijas-Lietuvas vasaļvalsts. Tādam hercogam savu vecāko meitu, kas bijusi vismīļākā, nevarēja dot, tādēļ tika izraudzīta Anna. Kaut arī krievu stingrās tradīcijas noteica izdot pie vīra kā pirmo tieši vecāko meitu.⁴⁹ Abpusēji akceptētais laulību līgums tika noslēgts Pēterburgā jau 1710. gada 10. / 21. jūnijā, dažus mēnešus pirms pašas laulību ceremonijas. Savukārt 29. augustā, arī Pēterburgā, tika sastādīts raksts par laulības ceremoniju, ko parakstījuši Pēteris I un Anna. Zem laulību līguma atrodas vēl 4 personu paraksti – jau iepriekšminēto hercoga pārstāvju Johana Ernsta Rennes un Teodora Ludviga Laua paraksti, kā arī no Krievijas caristes puses –

⁴³Cruse, K.W., S.233; Стродс, X., 1 ч, с.142

⁴⁴ LVVA, 554.f., 1. apr., 1071.l., 40.-42.lp.

⁴⁵Brasche, J.von., S.60

⁴⁶Juškēvičs, J., 46.lpp

⁴⁷Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 135.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.3

⁴⁸ Cruse, K.W., S.234; Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*, 26.lpp; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 135.lpp

⁴⁹Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.45, с.86

Aleksandra Menšikova (*Aleksander Mencshikoff*) un Pētera Šapirova (*Peter Schaphiroff*) paraksti.⁵⁰

Autore uzskata, ka vēlme pēc iespējas ātrāk sākt hercogistes atjaunošanu, bija viens no iemesliem, kas lika Frīdriham Vilhelmam samierināties ar visiem izteikto lūgumu noraidījumiem laulību līguma sastādīšanas gaitā. Taču vēl svarīgāks noteikti bija apstākļi, ka hercogistē joprojām atradās krievu karaspēks, kas faktiski turēja okupētu šo teritoriju.⁵¹ Par to liecina arī Frīdriha Vilhelma 1710. gada maijā adresētā vēstule Pēterim I, kurā, kā norāda M. Jakovļeva, tiek izteikta pateicība par izrādīto labvēlību, kā arī lūgums izvest krievu karaspēku no hercogistes teritorijas un turpmāk ievērot tās neitralitāti.⁵²

Kaut arī kāzu ceremonijai bija tikai noslēdzošas formalitātes loma, laulības notika 1710. gada 31. oktobrī⁵³ / 11. novembrī⁵⁴ Pēterburgā, kas arī bija „pretēji Kurzemes hercoga gribai”⁵⁵. Pētera I izvēli svinēt kāzas jaunajā pilsētā var viegli pamatot ar vēlmi izcelt Pēterburgas kā Krievijas caristes jaunās galvaspilsētas nozīmi.⁵⁶ Ceremonija noritēja pēc pareizticīgo tradīcijām, bet divas / trīs dienas vēlāk jaunlaulātos svētīja luterāņu mācītājs. Pēteris I bija ņēmis vērā to, ka Kurzemes hercogs ir luterānis.⁵⁷

Noslēdzot savienību, Pēteris I savu ieceri bija pilnībā realizējis un, protams, kā varā un teritorijas ziņā arvien pieaugošas valsts vadītājs, vēlējās to parādīt arī visai plašajai pasaulei, tādēļ „mēnešiem ilgi svinēja jaunā hercoga uzņemšanu savā ģimenē”⁵⁸. Laulību svinības ieilgušas, jo cars nemitīgi atradis iemeslus, par ko vēl turpināt svinēšanu.⁵⁹

1.3. Frīdriha Vilhelma nāve

Kad svinības beidzot bija galā, jaunlaulātie devās ar karieti no Pēterburgas uz hercoga rezidenci Jelgavā, bet pa ceļam jaunais hercogs Frīdrihs Vilhelms nelaimīgā kārtā nomiris. Vēstures literatūrā tiek piedāvāti vairāki datumi - 1711.gada 10.⁶⁰ / 13.⁶¹ / 21.⁶² janvāris.

⁵⁰ LVVA, 1. apr., 1071.l., 55.-59.lp.

⁵¹Стродс, X., 1 ч, с.142-143

⁵²Jakovļeva, M., 47.lpp

⁵³Cruse, K.W., S.236; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 136.lpp

⁵⁴Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 22.,136.lpp; Jakovļeva, M., 48.lpp

⁵⁵Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*, 26.lpp

⁵⁶Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.220

⁵⁷Cruse, K.W., S.236; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 136.lpp; Jakovļeva, M., 48.lpp

⁵⁸Juškēvičs, J., 46.lpp

⁵⁹Brasche, J.von, 61.lpp

⁶⁰Турпат, 61.lpp; Cruse, K.W., S.236

⁶¹Стродс, X., 1 ч, с.147

⁶²Cruse, K.W., S.236; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 136.lpp; Jakovļeva, M., 48.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.29

Lielākajā daļā literatūras par hercoga nāves iemesliem minējumi netiek izteikti. Taču dažos darbos autore ir saskārusies ar pieņēmumiem par nāves cēloni. Piemēram, E. Dunsdorfs raksta, ka „jaunais hercogs saslimis svinību laikā”⁶³. Arī J. Juškēvičs pauž viedokli par nešaubīgu Pētera I un viņa ieilgušā mielasta par godu kāzām vainu – „Pēteris [...] ar pārmērīgumu ēšanā un dzeršanā sabojāja veselību Frīdriham Vilhelmam, kurš šajā ziņā bija atturīgs un visām pārmērībām naidnieks. Un tikai tad, kad hercoga slimība pieņēmas, cars viņu atsvabinājis no piedalīšanās šais „mājas viesībās” un atļāva viņam braukt uz Kurzemi”⁶⁴. Līdz ar to autore, kā vienu no variantiem, pieļauj iespējamību, ka notikusi saindēšanās ar pārtiku, kā rezultātā hercogs brauciena laikā miris. Taču ir arī sastopams uzskats, ka jau ierodoties Pēterburgā Frīdriham Vilhelmam esot bijusi slikta pašsajūta, tika pat izteikti plāni kāzas atlikt, jo arī līgava nav jutusies labi.⁶⁵ Kā citu iespējamo Frīdriha Vilhelma saslimšanas un nāves iemeslu autore uzskata mēra epidēmiju, kas tolaik bija izplatījusies, jo tikai „pēc karantīnas Narvā mēra epidēmijas dēļ hercogs ieradās Pēterburgā”⁶⁶ uz savām kāzām. Citā vēstures literatūrā ir norādīts, ka „šausmīgā sērga, kas sākusies hercogam, nav ļāvusi turpināt ceļu”, tādējādi liekot nojaust par saslimšanu ar mēri atpakaļ ceļā uz Kurzemi, jo „pa ceļam bijušas daudzas mājas, kurās bija plosījusies šī slimība [mēris]”.⁶⁷ Epidēmija toreiz plosījies ne tikai Kurzemē, kur „pusi no iedzīvotājiem 1710. gadā kapā bija novedis mēris”⁶⁸, bet arī Vidzemē un pierobežas rajonos.

Aplūkotajā literatūrā atšķiras informācija par jaunā hercoga miršanas vietu. Vairums autoru atzīmē, ka tas noticis atrodoties vēl Krievijas caristes teritorijā – „otrā pasta stacija aiz Pēterburgas”⁶⁹, „pasta stacija Kippingenhofa”⁷⁰. Autore uzskata, ka tā ir viena un tā pati vieta, jo citos darbos norādīts to apvienojums – „otrā pasta stacija Kippingenhofā”⁷¹. Sastopams arī variants par „pirmo pasta staciju no Pēterburgas – Dudergofu”⁷². Daži autori, aprakstot notikumu, lieto attālumu no Pēterburgas – „40 verstis no Pēterburgas”⁷³, „Ingrijā, sešas jūdzes no Pēterpils”⁷⁴. Taču autore sastapās literatūrā ar vienu darbu, kurā apgalvots, ka „pēc

⁶³Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*, 26.lpp; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 136.lpp

⁶⁴Juškēvičs, J., 46.-47.lpp

⁶⁵Стродс, X., 1 ч, с.147

⁶⁶Cruse, K.W., S.236; Стродс, X., 1 ч, с.147;

⁶⁷Brasche, J.von, S.61

⁶⁸ Lančmanis, I. *Jelgavas pils*, 43.lpp

⁶⁹ Juškēvičs, J., 47.lpp

⁷⁰Стродс, X., 1 ч, с.147

⁷¹Brasche, J.von, S.61; Cruse, K.W., S.236

⁷²Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.46

⁷³Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 136.lpp; Jakovļeva, M., 48.lpp

⁷⁴Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*, 26.lpp

atgriešanās no Pēterpils (..) jaunais hercogs saslimis un nomiris 1711. gada sākumā⁷⁵. Tiesa darbā nav minēta vai norādīta atsauce uz kādu literatūru vai avotu, no kurienes šāda informācija ir iegūta. Līdz ar to šo atšķirību, autore uzskata tikai par pieņēmumu, kas izteikts balstoties uz informācijas trūkumu.

Lielākajā daļā literāro darbu ir sastopams uzskats, kam piekrīt arī autore, ka tās bija uzspiestas laulības, ko veica Pēteris I, lai nodrošinātu tālāku Krievijas caristes netiešu ietekmi šajā Baltijas jūras reģionā. Šo realizēto ieceri var uzskatīt par vienu no soļiem, ko tā veica, lai tālāk nostiprinātu savu varu.

Laulības reizē bija arī iespēja Krievijas cara ģimenei saradoties ar vienu no slavenajām dinastijām Eiropā, jo Elizabete Sofija bija Brandenburgas kūrfirsta, Prūsijas karaļa Frīdriha I māsa.⁷⁶

Laulību organizēšana, hercoga piekāpšanās līguma punktiem, kā arī ceremonijas norises vieta, bija kā sākuma rādītājs hercogistes pakāpeniskai nokļūšanai zem Krievijas caristes varas. Tomēr H. Strods atzīmē, kā tās vairāk bija sekas un kaimiņvalsts ārējās politikas izpausme, ko pēc Poltavas kaujas tā piekopa.⁷⁷

H. Strods savos darbos pauž uzskatu, ka „jau Ziemeļu kara laikā Kurzemes hercogiste nokļuva Krievijas impērijas Rietumu ekspansijas joslā”⁷⁸, tās ieroču ietekmes sfērā, bet juridiski joprojām bija Polijas-Lietuvas vasaļvalsts. Abas lielvaras dalīja faktisko un juridisko varu pār Kurzemes un Zemgales hercogisti.⁷⁹ Vēl striktākas robežas šajā jautājumā nosprauž E. Dunsdorfs – Krievijas caristei bija faktiskā vara, kamēr Polijas-Lietuvas valsts domāja, ka tai joprojām ir juridiskā vara. Frīdrihs Vilhelms bija pakļauts Polijas karaļa spiedienam akceptēt šīs laulības, kas bija vienīgais ceļš, kā nostiprināt nestabilās politiskās attiecības starp Prūsiju un Krievijas caristi, lai viņš varētu iegūt hercogisti. Viņš šīs laulības raksturo kā ešafotu.⁸⁰

J. Aņisimovs gan uzskata, ka Krievijas caristes ietekme sākusies nevis uzreiz pēc laulībām un hercoga nāves, bet gan tikai sākot ar 1712. gadu, jo tikai 1,5 gadu pēc Frīdriha Vilhelma nāves, 1712. gada vasarā Pēteris I ir galīgi nolēmis, ka Annai jāpārceļas un jādzīvo Kurzemē. To apstiprina arī 1712. gada 30. jūnijā Kurzemes muižniecības saņemtā Pētera I vēstule, kurā pirmie informēti par Annas Joanovnas ierašanos. Tādējādi J. Aņisimovs uzskata,

⁷⁵Berķis, A. *Ernesta Bīrona valdīšana Kurzemē un Krievijā*. // Biezais, H.(red.) *Latviešu kultūra laikmetu maiņās. Rakstu krājums*. Stokholma: Daugava, 1966. 167.lpp

⁷⁶Jakovļeva, M. *Kurzemes-Zemgales hercogiste. 1.daļa*, 42.lpp

⁷⁷Стродс, Х., 1 ч, с.149

⁷⁸ Strods, H. *Tīrs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.)*, 12.lpp

⁷⁹Стродс, Х., 1 ч, с.148

⁸⁰Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. Gadsimtā*, 24.-25.lpp

ka reizē ar rūpēm par atraitni, cars uzņēmās uz sevis arī Kurzemes pārvaldīšanu.⁸¹ Pētera I lēmumu noteikti ir jāsaista ar 1711. gada 12. / 23. jūlijā parakstīto Krievijas – Turcijas Prutas līgumu, kas paredzēja, ka Krievijas caristei jāizved karaspēks no visām Ziemeļu kara laikā iegūtajām teritorijām, t.sk. arī no Kurzemes hercogistes, izņemot Ingriju. Tādējādi Anna Joanovna tagad kalpoja par „Trojas zirgu”, kā to nodēvējis ir H. Strods, kuru kā hercoga atraitni varēja aizsūtīt uz Kurzemi kopā ar krievu karavīru rotu, kas to apsargātu, jo juridisku tiesību šai zemē viņai nebija. Turklāt parasti šādas rotas bija lielākas par paša hercoga karaspēku.⁸² Tādējādi Pēteris I it kā izpildīja Prutas līguma nosacījumus un reizē varēja ievest atpakaļ daļu karaspēka Kurzemē. Lai arī lēmums par Annas sūtīšanu uz Kurzemi pieņemts 1712. gadā, tomēr ieradusies Jelgavā viņa esot tikai 1716. gadā⁸³, citur minēts, ka 1717. / 1719. gadā⁸⁴. Savukārt krievu karaspēks, hercogistē bija novietots jau kopš 1715. gada.⁸⁵

⁸¹ Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.225; Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.47
Анисимов, Е. *Петр Великий: личность и реформы*, с.663

⁸² Strods, H. *Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.)*, 12.lpp

⁸³ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.10; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 42.lpp

⁸⁴ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 137.lpp; Reke, E. fon der., 313.lpp;

⁸⁵ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 138.lpp

2. ANNA JOANOVNA UN HERCOGU DINASTIJAS MAIŅA

Frīdrihu Vilhelmu, kura attiecības ar Krievijas caristi, laulības ar cara brāļa meitu un pāragrā nāve tika apskatīta iepriekšējā nodaļā, E. Dunsdorfs dēvē par „pēdējo Ketleru”⁸⁶, taču tā nebūt nav, jo arī pēc jaunā hercoga nāves uz brīvo hercoga vietu joprojām pretendēja viņa tēvocis Ferdinands Ketlers. Ferdinands nebija vienīgais, kurš vēlējās iegūt šo titulu, kā norāda H. Strods – „literatūrā parasti min, ka no 1711. līdz 1723.gadam Annai Joanovnai Jelgavā bijuši 17 precību kandidāti. Par Kurzemi sevišķi cīnījās Holšteinas, Hesenes-Kaseles, Hesenes Homburgas, Saksijas un Romanovu dinastijas”⁸⁷. Līdz pat Annas Joanovnas kļūšanai par ķeizarieni bija kāds, kurš cerēja caur precībām ar atraitni kļūt par hercogu. Jautājums par nākamo hercogu, par varas maiņu Kurzemes hercogistē, pat par iespējamu hercogu dinastijas maiņu no iekšējās problēmas kļuva par starptautisku jautājumu, kurā daudz noteica arī Krievijas cariste / impērija.

2.1. Atraitne Anna Joanovna un hercoga troņa kandidāti

Jau kopš Frīdriha Vilhelma nāves, hercoga atraitnes un tās galma uzturēšanās Jelgavā, Krievijas garnizona apsargātiem, Krievijas cariste / impērija bija faktiskā lietu noteicēja šajā reģionā – „hercogistes ārpolitiku un iekšpolitiku lielā mērā nosacīja Krievijas pilnvarotie jeb rezidenti”⁸⁸. Lai nodrošinātu un nostiprinātu turpmāko ietekmi, kā norāda M. Jakovļeva, Pēteris I jau sen bija izvirzījis noteikumu, ka par nākamo Kurzemes hercogu var kļūt tikai tas, kurš apprecēs Annu Joanovnu.⁸⁹ Šo nostāju pēc Pētera I nāves saglabāja arī viņa sieva ķeizariene Katrīna I.⁹⁰ Kā norāda H. Strods, jau pēc Nīšates miera līguma noslēgšanas Annas Joanovnas izdošana par sievu nākamajam hercoga kandidātam bija viens no cara Pētera I mērķiem attiecībā uz Kurzemes un Zemgales hercogisti.⁹¹ Savukārt J. Aņisimovs uzskata, ka, lai arī cars domāja par piemērotu kandidatūru Annai, tomēr tas bija saistīts ar lielu risku. Izredzētais līgavainis, kļūstot par nākamo Kurzemes hercogu, varētu izjaukt visus cara plānus un ar pūlēm izveidoto jau tā nestabilo līdzsvaru starp hercogisti un Krievijas caristi.⁹² Autore uzskata, ka Krievijas caristei / impērijai nebija juridisku tiesību izvirzīt nekādas saistošas prasības par nākamo iespējamu hercogu, tāpat kā Ziemeļu kara laikā, kad norisinājās Pētera I

⁸⁶Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18. gadsimtā*, 11.lpp

⁸⁷ Strods, H. *Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.)*, 12.lpp

⁸⁸Dorošenko, V. *VI nodaļa – Latvijas pievienošana Krievijai XVIII gadsimtā. // Drīzulis, A.(red.) Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. 1.sējums*. Rīga: Zinātne, 1986. 113.lpp

⁸⁹Jakovļeva, M., 49.lpp

⁹⁰Brasche, J.von, S.72

⁹¹Стродс, Х., 1 ч, с.186

⁹²Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*,с.48

un Frīdriha I tikšanās. Kurzemes hercogiste tiek nodota pa Ketleru dzimtas vīriešu kārtas pārstāvjiem, tā kā atraitne Anna Joanovna nebija hercogistes mantiniece, līdz ar to tam, kurš vēlējās kļūt par hercogu likumīgā kārtā, nebija jāaprec atraitne.

Sākoties Ziemeļu karam, Krievijas caristes pusē karoja Polijas-Lietuvas valsts, un, būdams Polijas vasalis, tās pusē nostājās arī Ferdinands. Taču pēc Frīdriha Vilhelma nāves Krievijas cariste nebūt nevēlējās, lai hercogistes muižniecība atzītu Ferdinanda statusu, kurš pats sevi pasludināja par hercogu. Tika meklēti visām pusēm izdevīgi kandidāti.

Tā kā hercogs Ferdinands bija vecs un tam vēl nebija mantinieku, tad Polijas karalis Augusts II Stiprais cerēja pēc viņa nāves hercogisti pievienot savai valstij. Taču ar to nebija mierā Kurzemes muižniecība, tādēļ tā panāca, ka Polijas karalis dod atļauju landtāgam ievēlēt hercoga pēcteci, tam vēl dzīvam esot.⁹³ Uz 1726. gadu bija nosaukts 1 kandidāts – Augusta II Stiprā ārļaulības dēls Saksijas Morics, kuram līdz ar jauno titulu vajadzēja arī apprecēt Annu Joanovnu. Jau tā paša gada jūnijā / jūlijā landtāgs viņu ievēlēja par jauno Kurzemes hercogu. Lai arī Annai Joanovnai simpatizēja Morics, taču pret viņa kandidatūru bija ne tikai Polijas seims, kurš jau tā paša gada oktobrī paziņoja, ka šī ievēlēšana ir anulējama, un Ferdinands, bet arī Krievijas impērija, kura, savukārt izvirzīja savu kandidāti – kņazu Aleksandru Meņšikovu. Tiesa šī kandidatūra nebija tīkama ne Polijai-Lietuvai, ne muižniecībai, ne arī pašai Annai Joanovnai, kaut arī viņas viedoklim pagaidām vēl nebija lielas nozīmes. Lai arī iepriekš no Krievijas impērijas puses bija izvirzīta prasība par laulībām ar atraitni, pašu kandidāts to nevarētu izpildīt, jo bija jau precējies. A. Meņšikovs ieradās Kurzemē jau 29. jūnijā / 10. jūlijā, centās piespiest Annu Joanovnu atteikties no laulību plāniem ar Moricu, bet no hercogistes virsspadomniekiem, piedraudot ar karaspēka ieviešanu, esot „izspiedis” solījumu 10 dienu laikā sasaukt landtāgu un anulēt aktu par Morica ievēlēšanu. Nesagaidot landtāgam noteikto laiku, A. Meņšikovs no Jelgavas aizbraucis, kā rezultātā virsspadomnieki „aizmirsā” savus solījumus un Morics palika. 1727. gadā Krievijas impērijas tronī nāca Pētera I mazdēls Pēteris II, kura aizbildnis bija A. Meņšikovs. Iegūstot milzīgu ietekmi impērijā, viņš tūlīt uz hercogisti nosūtīja karaspēku, lai padzītu Moricu. Tā kā Moricam bija tikai ~300 vīru, viņš atkāpās no Jelgavas, patvērās uz kādas Usmas ezera salas (tagad dēvēta par Morcīsalu), bet vēlāk aizbēga ar kuģi uz Eiropu. Lai arī konkurents bija prom, A. Meņšikovs bija pārāk aizņemts ar impērijas lietām, lai turpinātu savu cīņu par Kurzemes hercoga troni. 1727. gada septembrī Kurzemes landtāgs oficiāli atteicās no Morica kandidatūras.⁹⁴

⁹³ Cruse, K.W., S.278; Reke, E. fon der, 313.lpp

⁹⁴ Cruse, K.W., S.284-293; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 141.-142.lpp; Jakovļeva, M., 50.-51.lpp; Reke, E. fon der, 313.lpp

2.2. Ķeizariene Anna Joanovna un hercogs Ferdinands

Pēc Pētera III nāves, tajā pašā dienā 1730. gada 19. janvārī Krievijas impērijas Augstākā Slepēnā padome par impērijas jauno ķeizarieni iecēla Annu Joanovna, kurai šo vēsti 25. janvārī Jelgavā paziņoja speciālais sūtnis kņazs V. A. Dolgorukovs. Jau 15. februārī viņa pārcēlās no Jelgavas uz Maskavu, kur varu pār Krievijas impēriju pārņēma 28. februārī. Tajā pašā dienā jaunā ķeizariene rakstīja hercogam Ferdinandam, ka „mēs visādā ziņā turpināsim uzturēt draudzību un labvēlību...pret Jūsu gaišību”⁹⁵. Taču turpmākās attiecības, tāpat kā pirms tam, ar hercogu bija vēsas, kaut arī tika paziņots, ka viņas politika attiecībā uz hercogisti netikšot mainīta.⁹⁶ Autore uzskata, ka tas nozīmēja to, ka Anna Joanovna tagad, pēc jauniegūtās varas, vēl mazāk akceptēs Kurzemes hercogistes iespējamo inkorporāciju Polijas-Lietuvas valstī, kā arī sev nevēlama jauna hercoga ievēlēšanu. Netika aizmirsts arī par Kurzemē atstātajiem īpašumiem, tādēļ, jau 21. jūlijā par pastāvīgo Krievijas impērijas sūtni Kurzemes hercogistē tika iecelts padomnieks kņazs A. Čerkasskis, kuram vajadzēja rūpēties, lai Annas Joanovnas muižas saglabātu līdzšinējo juridisko statusu, tai pašā laikā saglabājot hercogistē pašreizējās privilēģijas un tiesības. Praktiski tas nozīmēja pasargāt visus jaunās ķeizarienes īpašumus no Ferdinanda vai citu muižnieku mēģinājumiem tos piesavināties, kā arī nepieļaut Ferdinanda apstiprināšanu par hercogu un viņa atgriešanos Kurzemē.⁹⁷

Tajā pašā gadā, kad Anna Joanovna kļuva par ķeizarieni, gados jau vecais Ferdinands vēlreiz apprecējās. Viņš vēlējās pārcelties uz Jelgavu, lūdza atdot hercoga muižas un namus, taču atbildi tā arī nesaņēma. Krievijas sūtnis ķeizarienei jau bija ziņojis, ka Ferdinands, neievērojot Pēterburgas ukazu, gatavojoties pārcelties uz Kurzemi un apmeklēt hercogu muižas, kuras bija atdotas Annai Joanovnai vai viņas izpirktas. Ķeizariene pat ierosinājusi drošībai uz pirmo muižu Liepājā nosūtīt dragūnus, lai aizkavētu Ferdinanda darbību.⁹⁸

Tikai 1731. gada 25. februārī Polijas karalis oficiāli apstiprināja Ferdinandu par Kurzemes hercogu.⁹⁹ Arī ķeizariene Anna Joanovna piekrita, ka hercogistes landtāgs beidzot par Kurzemes hercogu ievēl Ferdinandu.¹⁰⁰ Autore šādu ķeizarienes rīcību skaidro ar reālās situācijas apzināšanos, jo tas neradīja draudus impērijas nākotnes plāniem, tā kā hercogs bija vecs un joprojām bez mantinieka. Taču investitūras dokumentā, ko izdeva Polijas karalis, tika paziņots, ka pēc Ketleru dzimtas vīriešu kārtas locekļu nāves hercogiste nevienam netiks atdota un hercoga vieta paliks vakanta. Tādējādi tika nodrošināta iespēja tuvākā nākotnē

⁹⁵ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 1. daļa, 3.-4. lpp

⁹⁶ Стродс, X., 2 ч, с.3;

⁹⁷ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 1. daļa, 4. lpp

⁹⁸ Turpat, 4. lpp

⁹⁹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 140. lpp

¹⁰⁰ Berķis, A., 168. lpp;

iekļaut šīs zemes Polijas-Lietuvas valsts sastāvā. Pret šādu lēmumu inkorporēt hercogisti protestēja kā hercogs Ferdinands, tā arī Krievijas impērija.¹⁰¹

Hercogistes landtāgs 1732. gadā deva piekrišanu Kurzemes inkorporācijai Polijā un plānoja nosūtīt sūtņi, lai paziņotu lēmumu. Uzzinot šo faktu, ķeizariene Anna Joanovna 1. augustā parakstīja 4 „relācijas”. Kurzemes muižniecība tika informēta, ka „saskaņā ar mūsu interesēm mēs nekādā ziņā šādu inkorporāciju nekad nevaram pieļaut..sliktākā gadījumā ar vajadzīgajiem spēkiem šo hercogisti pret to aizstāvēsim un nosargāsim”, jo „nodomātā Kurzemes hercogistes inkorporācija ir pretrunā ar labi pamatotām tiesībām un privilēģijām”. Līdzīga satura ziņa tika nosūtīta arī hercogistes valdībai. Lai nepieļautu muižniecības izraudzītā sūtņa H. Finka fon Finkenšteina došanos uz Poliju, Krievijas sūtnim P. M. Goļicinam tika pavēlēts rīkoties „ar pienācīgu centību un izmantojot pienācīgos sakarus”. Šajā gadījumā tika pat realizēta sūtņa aizturēšana un nosūtīšana uz Pēterburgu caur Rīgu, no kurienes viņš tikai vēlāk tika atbrīvots. Krievijas impērijas atbildes rīcība landtāga lēmumam acīmredzot bija tik ietekmīga, ka Kurzemes muižnieku pro-poliskais noskaņojums uz ilgu laiku bija zudis.¹⁰² Krievijas impērija jau bija sākusi „izplest savus spārnus” pār hercogisti un negrasījās vairs atteikties ne no viena kumosa.

Līdz ar oficiālo apstiprināšanu par hercogu no Polijas puses atjaunojās arī Ferdinanda uzbrukumi Krievijas impērijai. H. Strods hercoga darbības pamatlīnijā attiecībā uz Krieviju saskata mēģinājumus izdabūt savu ienākumu palielināšanos, sākot ar lūgumiem atbrīvot hercogisti no krievu karaspēka apgādes Kurzemē, atdot viņam hercoga muižas, it īpaši Nīcu un Ventspili, un pat piešķirt lielas naudas summas. Lai arī cik tas varētu likties pārsteidzoši, tomēr daļēji šie lūgumi arī vainagojās panākumiem.¹⁰³

1733. gada 1. / 21. februārī nomira Polijas karalis Augusts II Stirprais. Starp Austriju, Prūsiju un Krieviju tika noslēgts līgums, kas noteica Polijas kroni nodot Portugāles princim, bet Kurzemes hercoga vietu pēc vecā hercoga Ferdinanda nāves – Prūsijas karaļa Frīdriha Vilhelma I dēlam Augustam Vilhelmam. Taču viss nenoritēja kā plānots, jo par mirušā karaļa mantinieku tika ievēlēts viņa dēls Augusts III. Krievijas impērija nebija apmierināta ar šādu notikumu gaitu, taču atzina jauno valdnieku ar vienu noteikumu – ka Kurzemes hercogiste netiks pievienota Polijai un sadalīta pa vojevodistēm.¹⁰⁴

Dažus gadus pēc pieņemtā lēmumā par inkorporāciju Polijā, 1735. gadā landtāgs bija nolēmis lūgt Polijas seimu atcelt 1726. gadā izdoto ediktu par inkorporāciju. Bija plānots uz Varšavu sūtīt B. H. Heikingu. Anna Joanovna savā 26. augusta vēstulē Kurzemes valdībai

¹⁰¹ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 1.daļa, 5.lpp

¹⁰² Turpat, 5.-6..lpp

¹⁰³ Turpat, 6.-7.lpp

¹⁰⁴ Turpat, 7.lpp

izteica atbalstu visu Kurzemes muižniecības veco privilēģiju apstiprināšanā, ieskaitot arī tiesības ievēlēt hercogu. Tika apsolīts cīnīties pret hercogistes nokļūšanu svešās rokās [tādās, kas nav Krievija impērijas pārziņā], kā arī nepieļaut vecās pārvaldes formas maiņu kaut vai sīkumos. Jūtot Krievijas impērijas atbalstu un stipro plecu, jau tā paša gada 21. oktobrī virspadomnieki sniedza ķeizarienei atbildi, ka tieši tāds ir viņu mērķis – panākt t.s. Grodņas konvencijas un tiesību ievēlēt vācu tautības hercogu atcelšanu. Kā pierādījumu abu pušu pilnīgai vienprātībai, virspadomnieki minētajai atbildei klāt pievienoja tā paša gada 11. oktobra muižnieku brālīgās konferences instrukciju, kurā muižnieki lūdza Poliju uz mūžīgiem laikiem atteikties no Kurzemes hercogistes inkorporācijas, lūdza saglabāt tās vecās privilēģijas, Augsburgas ticību un tiesības landtāgam ievēlēt savu hercogu. Papildus muižniecības plānam panākt jau minētos mērķus, Anna Joanovna vēl ieteica panākt Šembeka komisijas 1727. gada lēmuma atcelšanu, kā arī deva vairākus norādījumus, lai „delegāti [kas dosies uz Poliju] pastāvētu uz to, ka (1) tiktu noteikta konstitūcija, lai (2) tūlīt pēc seima slēgšanas tiktu atļauts stāties pie iespējamā hercoga vēlēšanām un lai (3) šīs vēlēšanas tiktu apstiprinātas bez jebkādiem ierobežojumiem no Polijas karaļa puses, lai (4) hercogs tiktu ievadīts hercogistes pārvaldīšanā ar tādām pašām tiesībām kā pašreizējais”. Īpaši tika uzsvērts, „lai (5) pārkāptās tiesības ievēlēt hercogu tiktu atjaunotas uz mūžīgiem laikiem”, lai vairs nākotnē nebūtu jāatgriežas pie šī jautājuma atkārtotas izskatīšanas. Krievijas impērijai nebija iebildumu pret muižniecības izraudzīto sūtni B. H. Heikingu, jo tas slepeni sadarbojies ar Pēterburgu. Par tūlītēju jauna hercoga ievēlēšanu, kurš nenāktu no vācu valstiņām, iestājās arī landtāga vadītājs I. H. Zakens.¹⁰⁵

Bija panākts, ka Kurzemes hercogiste pēc Ferdinanda nāves netiks inkorporēta, tagad Krievijas impērijai tikai bija jāparūpējas, lai par hercogu kļūtu tai vēlams kandidāts. Dažus gadus vēlāk Krievijas impērija jau bija panākusi risinājumu, kas vēl vairāk samazina draudus tās plāniem attiecībā uz Kurzemes hercogisti. Kā norāda M. Jakovļeva, Anna Joanovna ar neliela militāra spēka palīdzību panāca, ka 1736. gadā tika mainīts jau minētais *Pacta subjectionis* nosacījums par to, ka hercoga troni var mantot tikai Ketleru dinastijas vīriešu kārtas mantinieks. *Pacta subjectionis* noteikums tika papildināts ar piebildi, ka izbeidzoties šīs dinastijas vīriešu kārtas tiešajiem mantiniekiem, hercogistes muižniecībai ir tiesības ievēlēt jaunu hercogu, kuru Polijas-Lietuvas karalis izsludina par savu vasali, tādējādi aizsākot arī jaunu dinastiju.¹⁰⁶ Par militāru līdzekļu pielietošanu blakus diplomātiskiem un politiskiem pasākumiem, lai panāktu „sava hercoga” ievēlēšanu, raksta arī H. Strods. Tieši 1736. gadā, kad, kā iepriekš minēts, tika panāktas izmaiņas mantošanas kārtībā, Kurzemes hercogistes

¹⁰⁵ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 1. daļa, 7.-8.lpp

¹⁰⁶ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 140.lpp; Jakovļeva, M., 51.lpp

pilsētās atradās krievu karavīri. Jelgavā uzturējās 597, Kuldīgā – 229 un Bauskā – 116, t.i., pavisam 942 kareivji un virsnieki. Protams, oficiālais šo spēku atrašanās pamatojums bija Annas Joanovnas Kurzemes muižu apsargāšana, taču noteikti ir jāņem vērā tas, ka praktiski šis krievu karavīru skaits divas reizes pārsniedza likumīgi iespējamo hercoga spēku daudzumu, kuru turklāt šajā laikā nemaz nebija.¹⁰⁷ Par esošo karaspēku liecina arī arhīva dokumenti, kas datēti ar 1735. gadu, kuros minēta karaspēku uzturēšanās hercogistē un sūdzības ķeizarienei Annai par tā nodarītajiem zaudējumiem.¹⁰⁸ Savukārt E. Oberlendera darbā nekas par militāra spēka izmantošanu netiek minēts, visas izmaiņas esot panākts diplomātiskā ceļā.¹⁰⁹

Krievijas impērijas panāktās izmaiņas *Pacta subjectionis* nosacījumos bija izdevīgas Kurzemes muižniecībai, kura nevēlējās, lai hercogiste tiktu iekļauta Polijas-Lietuvas valsts sastāvā, jo tādējādi tā zaudētu savas esošās privilēģijas, kuras tie šo garo gadu gaitā kopš hercogistes dibināšanas ir sev izcīnījuši. Kā autore uzskata, tad ir acīmredzams, ka jaunās izmaiņas, kas sevī ietvēra landtāga tiesības ievēlēt jauno hercogu, Krievijas impērija nebija panākusi aiz žēlastības pret turpmāko muižnieku likteni, bet gan ar mērķi, ka tie ievēlēs tieši impērijai izdevīgu hercogu.

Izmaiņas vienā no galvenajiem hercogistes dokumentiem, ko panāca Krievija, iezīmēja Polijas-Lietuvas varas arvien lielāku mazināšanos attiecībā uz Kurzemes hercogisti un arvien lielāku Krievijas impērijas ietekmes pieaugumu. Principā, autore uzskata, ka tā bija Polijas juridiska sakāve, jo tādējādi tika izjaukti iespējamie hercogistes inkorporācijas plāni, kā arī dots pamats jaunas dinastijas aizsākšanai, kura varētu ieņemt hercoga amatu vēl ilgāku laiku ne kā to darīja Ketleri. Tagad lielā mērā no muižniecības bija atkarīgs, kas būs nākamais Polijas karaļa vasalis. Kā zināms, visos laikos nauda un arī karaspēks nosaka sev vispiemērotāko variantu. Polijas-Lietuvas valsts, seims un karalis noteikti apzinājās, ka jaunā dinastija, kas nāktu pie varas Kurzemes hercogistē nebūtu vairs tik atkarīga no tiem, cik no Krievijas impērijas, kas panāca minētās izmaiņas.

Jau nākamajā gadā pēc lielajiem Krievijas impērijas panākumiem 1737. gada 4. maijā Dancigā mira hercogs Ferdinands, kurš savas ilgās dzīves laikā nebija spējis nodrošināt sev vīriešu kārtas pēcnācējus, kas varētu turpināt Kurzemes hercoga troņa mantošanu. Ketleru dinastija, kas varētu ieņemt hercoga vietu, bija beigusies, tai vairs nebija tiešā mantinieka, kas varētu pārņemt troni un saskaņā ar 1561. gada 28. novembrī parakstīto *Pacta subjectionis* starp Gothardu Ketleru un Polijas-Lietuvas karali Sigismundu II Augustu nodot šīs teritorijas

¹⁰⁷ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 1. daļa, 8. lpp

¹⁰⁸ LVVA, 554.f., 3.apr., 18.l., 10.-14.lp.

¹⁰⁹ Oberländer, E., Keller, V., S.35

mantojumā „saviem vīrieša kārtas pārstāvjiem”¹¹⁰. Lēņa mantošanas līnija bija pārtrūkusi un saskaņā ar *Pacta subjectionis* pirmās tiesības uz šo zemi līdz ar to iegūst Polijas-Lietuvas karalis. Taču ņemot vērā jaunievedumus līgumā, autore uzskata, ka beidzot bija pienācis Krievijas impērijas ilgi gaidītais brīdis, hercoga tronī novietot sev uzticamu, lojālu un paklausīgu marioneti.

2.3. Ķeizariene Anna Joanovna un tās favorīts Ernsts Johans Bīrons

Saņemot paziņojumu par Ferdinanda nāvi, tajā pašā dienā tika dots rīkojums sūtnim E. I. Butlaram, kas atradās Jelgavā, raudzīties, lai neviens negatavotos ievēlēt „Krievijas interesēm neatbilstošu” hercogu. Lai gan pēc hercoga nāves uz Kurzemes hercoga troni pretendēja landrāts Frīdrihs fon Homburgs, hercoga Jēkaba mazdēls, un divi prinči, taču pēc neatlaidīgiem sūtņa E. I. Butlara un B. H. Heikinga centieniem par vienīgo reālo kandidātu kļuva „v.ķ.m. kambarkungs fon Bīrons”. Tāpēc Anna Joanovna virspadomniekiem rakstīja, lai „tagad tūlīt... tiek sasaukts seimiks un tajā saskaņā ar noteikumiem un nepieciešamību stājas pie jauna hercoga vēlēšanām bez tālākas vilcināšanās, lai minētajā hercogistē pretējā gadījumā kaut kādā veidā netiktu apdraudēts miers un drošība, kas varētu būt par cēloni nepatīkamām sekām”.¹¹¹ No rakstītā var noprast, ka tiek piedraudēts ar iespējamu militāru iejaukšanos, ja nenotiks tā kā to vēlas Krievijas impērija.

Jau 1737. gada 7. / 18. maijā, saskaņā ar iepriekšminēto rīkojumu, E. I. Butlars paziņoja, ka ķeizariene pavēlējusi „pašreizējos apstākļos Kurzemes un Zemgales hercogistēs, lai saglabātu vispārēju mieru šajās hercogistēs, kā arī Piltenes apgabalā, to robežās izvietot zināmu daudzumu kavalērijas ar kājniekiem”. Lai uzturētu šo karaspēku, kas bija izvietots 12 punktos, kopskaitā ~1000 cilvēku, jau jūnijā un septembrī no katra pagasta bija jāpiegādā 4 ¼ devas kareivjiem, kā arī barība diviem zirgiem. Galvenie spēki atradās Jelgavā – 300, Rundālē – 200 un Grobiņā – 100 vīru. Tādējādi kopējais daudzums, ieskaitot iepriekš minēto krievu karavīru skaitu Kurzemes pilsētās, sasniedza 1942 cilvēkus.¹¹²

Pusotru mēnesi pēc Ferdinanda nāves, 1737. gada 12.¹¹³ / 13.¹¹⁴ / 14.¹¹⁵ / 23.¹¹⁶ / 24.¹¹⁷ jūnijā Kurzemes un Zemgales muižniecības pārstāvji landtāgā par jauno hercogu ievēlēja

¹¹⁰Apsītis R., Blūzma V., Lazdiņš J. *Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri, 2.sējums*. Rīga: Juridiskā koledža, 2006. 63.lpp

¹¹¹ Jakovļeva, M.,52.lpp; Strods, H. Kurzemes hercogiste, 1.daļa, 8.lpp; Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 3.lpp; Jakovļeva, M.,52.lpp

¹¹² Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 3.lpp

¹¹³ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.17

¹¹⁴ Cruse, K.W., S.302; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 44.lpp;

¹¹⁵ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 4.lpp

¹¹⁶ Oberländer, E., Keller, V., S.35

Ernstu Johanu Bīronu – „despota slavu ieguvušo faktisko Krievijas likteņa lēmēju, kas stāvēja aiz ķeizarienes Annas Joanovnas troņa”¹¹⁸, tādējādi aizsākot hercogu Bīronu dinastiju.

Šo „priečīgo vēsti” jau otrajā dienā, 15. / 25. jūnijā, ar rakstu Annai Joanovnai paziņoja kā hercogistes valdība, tā arī muižniecība. Otrie vēl piebilda, ka E. J. Bīrons ievēlēts pēc sūtņa E. I. Butlara ziņojuma un dod viņiem iespēju dzīvot „saskaņā ar mūsu vecajiem likumiem un ieražām”. Muižniecība lūdza ķeizarieni būt par starpnieci un panākt E. J. Bīrona apstiprināšanu arī Varšavā. Jau 6. / 16. jūlijā Krievijas impērijas ķeizariene atzina E. J. Bīrona ievēlēšanu par hercogu un apsoliņa aizbilst Polijas karalim par jaunā hercoga investitūru. Diplomu par tiesībām uz Kurzemes hercogisti Polijas karalis izrakstījis, kā norāda H. Strods, - 13. / 23. jūnijā, kas ir dienu ātrāk, nekā tajā pašā darbā norādījis, kad notikusi landtāga sapulce un balsošana.¹¹⁹ Savukārt, E. Dunsdorfs raksta, ka Augusts III jauno hercogu ir apstiprinājis 13. jūlijā, taču tikai 2 gadus vēlāk formāli saņēmis no karaļa arī hercogisti kā lēni.¹²⁰ I. Lancmanis arī atzīmē 13. jūliju kā investitūras dokumenta parakstīšanu no Polijas karaļa puses, piebilstot, ka jau nākamajā dienā piešķirta arī hercogiste kā lēnis un izrakstīta atļauja pārvaldīt Kurzemi no Pēterburgas.¹²¹ E. J. Bīrons, būdams Krievijas impērijas ķeizarienes favorīts, neriskēja to pamest vienu pašu. Par savu pilnvaroto Kurzemē Bīrons iecēla jau minēto E. I. Butlaru.¹²²

Hercoga tronī tika iecelts cilvēks, kuru lielākā daļa no landtāga vēlētājiem nebija ieredzējuši un nebija vēlējušies pat uzņemt tā dzimtu muižnieku dižciltības matrikulā līdz pat 1730. gadam, kad pēc valdnieku maiņas Krievijas impērijā viņiem to nācās darīt daļēji piespiedu kārtā. Kas bija šis cilvēks – Ernsts Johans Bīrons un kādēļ viņu atbalstīja Krievijas impērijas vadība? Autore īsumā centīsies izklāstīt vairākus faktus no E. J. Bīrona dzīves, kas atspoguļotu viņa karjeras virzību līdz nokļūšanai Kurzemes hercoga amatā.

Ernsts Johans Bīrons dzimis 1690. gada 23. novembrī, Kalnciemā, mazturīga Kurzemes muižnieka ģimenē, kuru sākotnējais uzvārds bijis fon Bīrens. Sākot 1711. gadu vērojama pakāpeniska pāreja uz jaunu uzvārda formu – Bīrons, ko, kā norāda I. Lancmanis, tomēr nevajadzētu uzskatīt par šīs dzimtas vēlēšanos saistīt savu izcelsmi ar slavenu franču hercogu Gonto de Bironu dzimtu, kā kopš ģenerāļa Manšteina memuāru iznākšanas tas apgalvots literatūrā. Jaunā uzvārda forma *Biron* vai *Büron* dokumentos sastopama jau kopš 1712. gada, taču joprojām turpmākajos gados paralēli atrodamas vairākas dzimtas uzvārda formas. Piemēram, 1715. gada dokumentā Ernsta Johana tēvs Kārlis vienuviet dēvēts par fon Bīrenu

¹¹⁷ Cruse, K.W., S.302; Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 4.lpp;

¹¹⁸ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 12.lpp

¹¹⁹ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 4.lpp

¹²⁰ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 143.-144.lpp

¹²¹ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.18

¹²² Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 44., 46.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 38.lpp;

(*von Bühren*), otrā – par fon Bīronu (*von Büron*).¹²³ Aizvadījis dēkainu jaunību, E. J. Bīrons sācis strādāt Kurzemes hercoga atraitnes Annas Joanovnas kancelejā Jelgavā 1716. gadā. Tas ir izšķīris viņa turpmāko likteni. Jau ap 1718. gadu jauno E. J. Bīronu ievēroja Anna Joanovna un 1721. gadā iecēla to par savu kambarjunkuru. No šī momenta E. J. Bīrons kļuva par tās favorītu. Šo stāvokli viņš saglabāja līdz pat Annas Joanovnas nāvei, nepārtraukti virzīdamies pa karjeras kāpnēm. Jau 1725. gadā ķeizariene Katrīna I viņam piešķīra Krievijas kambarkunga titulu. 1730. gadā, Annai Joanovnai uzkāpjot Krievijas tronī, E. J. Bīrona karjera sāka sasniegt galvu reibinošus panākumus. Lai arī Krievijas impērijas Augstākās Slepenās padomes dalībnieki bija lieguši Annai Joanovnai ņemt līdzi E. J. Bīronu uz Maskavu, viņš tai tomēr bija devies līdzi.¹²⁴ Tā paša gada 28. martā viņš kļuva par Krievijas, bet septembrī – par Svētās Romas impērijas grāfu. Martā viņš tika iecelts arī par Krievijas ķeizarienes virskambarkungu un saņēma ne tikai augstākos Krievijas ordeņus – Andreja un Aleksandra Ņevska ordeņus –, bet arī Polijas Baltā ērgļa ordeni.¹²⁵ Beidzot piepildījās arī Bīronu dzimtas ilgi gaidītais sapnis – tie tika uzņemti Kurzemes muižniecības matrikulā. Jau 1634. gadā, kāds no šīs dzimtas locekļiem – Matiass Bīrens – mēģināja panākt uzņemšanu Kurzemes hercogistes bruņniecības korporācijā, taču viņa prasība tika noraidīta. 1638. gadā dižciltības diplomu viņam personiski izdeva Polijas karalis Vladislavs IV. Tādējādi Bīreni bija ierakstīti Polijas, bet ne Kurzemes matrikulā. Vēl pat 1727. gadā Kurzemes muižniecība uz atraitnes Annas Joanovnas ieteikumu pieņemt Bīronus Kurzemes matrikulā bija atbildējusi noraidoši, jo tie nevarēja uzrādīt oriģināldokumentu par Polijas karaļa Vladislava viņiem piešķirto muižniecību. Viss mainījās pēc Annas Joanovnas kļūšanas par ķeizarieni. Pēc iecelšanas par virskambarkungu, Kurzemes muižnieki atveda E. J. Bīronam viņa imatrikulācijas dokumentu uz Pēterburgu apzeltītā kastītē. 1732. gadā Bīronu dzimta uzņemta arī Igaunijas muižniecībā.¹²⁶

Gaidot Ferdinanda nāvi, jau vairākus gadus pirms tam E. J. Bīrons sāka darboties, lai nodrošinātu sev Kurzemes hercoga titulu. Tā kā kopš 1730. gada par Krievijas impērijas un tās armijas palīdzību nebija jāraizējas, vajadzēja panākt hercogistes oficiālā lēņa kunga piekrišanu. Jau 1734. gadā viņš esot saņēmis piedāvājumu no Polijas karaļa Augusta III. Dokumenta kopijas vācu un franču valodā pieejamas LVVA. Sastādīts, Varšavā, 1734. gada 23. novembrī. Tajā Augusts III no labas gribas laipni E. J. Bīronam piedāvā Kurzemes

¹²³ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.9-10; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 173.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 12, 236.lpp

¹²⁴ Cruse, K.W., S.296; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 143.lpp;

¹²⁵ Cruse, K.W., S.296-297; Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.9-12; Strods, H. *Kurzemes hercogiste*, 2.daļa, 5.lpp

¹²⁶ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.8-10; Reke, E. fon der, 312.lpp; Strods, H. *Kurzemes hercogiste*, 2.daļa, 5.lpp

hercoga vietu nākotnē, tagadējā hercoga Ferdinanda nāves gadījumā. Polijas karalis pauž cerību, ka E. J. Bīrons akceptēs tam izteikto piedāvājumu. Arhīvā apkopotajā lietā atrodama arī E. J. Bīrona atbilde Augustam III, kurā viņš izsaka pateicību, par to, ka karalis viņa ģimenei un pēctečiem vēlas nodot mantojumā Kurzemes hercogisti.¹²⁷

Līdz ar to, kā pēdējais pārliecināšanas objekts, bija palikusi Kurzemes muižniecība, kuras atbalstu E. J. Bīrons centās iegūt ar naudu, dāvanām un solījumiem. Autore uzskata, ka par E. J. Bīrona lielo pārliecību tuvākā nākotnē iegūt Kurzemes hercoga troni liecina 1735. gada jūnijā¹²⁸ iegādātā Rundāles muižas teritorija, kur tika plānots uzbūvēt hercoga stāvoklim sabiedrībā atbilstošu pili.

Ņemot vērā, ka E. J. Bīrons uzturējās Pēterburgā, pie Annas Joanovnas, tad par minēto Polijas karaļa un muižniecības atbalsta iegūšanu rūpējās viņam uzticīgas personas. Vairākos literārajos darbos tiek minēti tieši 2 šādi cilvēki – grāfs Hermanis Kārlis fon Keizerlings un barons Johans Albrechts fon Korfs, kuri darbojās Krievijas impērijas diplomātiskajā dienestā, kur visdrīzāk tos ir iekārtojis tieši E. J. Bīrons.¹²⁹

Līdz ar Annas Joanovnas kļūšanu par Krievijas impērijas ķeizarieni 1730. gadā, par ierastu lietu kļuva Kurzemes muižnieku iekļūšana augstos impērijas amatos, dienēšana impērijas labā vai kādu svarīgu amatu iegūšana tās militārajā, diplomātiskajā dienestā. J. Zutis uzskata, ka šiem ļaudīm, kas devās uz Pēterburgu pēc Annas Joanovnas un E. J. Bīrona aizbraukšanas, nebija nekādu nopelnu, lielākai daļai bija visai viduvējas spējas, viņu iekļūšana amatos bija, pateicoties tieši personīgajai pazīšanai.¹³⁰ Sastopams arī uzskats, ka E. J. Bīrons esot panācis kurzemnieku iecelšanu daudzos svarīgos krievu armijas amatos, lai tos saistītu ar Krievijas impērijas turpmākajām interesēm.¹³¹

Autore pētot literatūru sastapās ar informāciju, ka gan hercoga atraightne, gan E. J. Bīrons uzturoties hercogistē, ir cietuši no Kurzemes muižnieku patvaļas, abi esot bijuši saniknoti ar atmiņām par Jelgavas periodu savā dzīvē, kas esot izpaudies viņu turpmākajā rīcībā. Taču tas principā ir pretrunā ar iepriekš minēto. Lai arī kopumā abu personīgā nostāja pret Baltijas baronu privilēģijām bija negatīva, taču gadu laikā bija iegūti draugi, paziņas un uzticības personas no vācu muižniecības, kas arī vairumā gadījumu bija jau minētie sekotāji uz Krievijas impēriju.¹³²

¹²⁷ LVVA, 554.f., 3.apr., 29.l., 1.-8.lp.

¹²⁸ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 12.lpp

¹²⁹ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.16-17; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 14.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.34; Strods, H. Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.), 13.lpp; Zutis, J., 150.lpp;

¹³⁰ Zutis, J., 108.lpp

¹³¹ Juškēvičs, J., 49.lpp

¹³² Zutis, J., 108.lpp; 116.lpp; Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.426

Savukārt H. Strods carienes Anna Joanovnas realizēto politiku attiecībā pret Kurzemes muižniecību raksturo kā muižnieku privilēģiju un tiesību veicināšanu, kas bija galvenais spēks pret hercogistes inkorporāciju Polijas-Lietuvas valstī un pret jau tā vājo, praktiski neeksistējošo hercoga Ferdinanda varu Kurzēmē.¹³³ Kurzemes muižniekiem ar savām daudzajām muižām ne Polija, ne Zviedrija, ne Prūsija nevarēja solīt tādas privilēģijas, labklājību un muižu sistēmas neskaršanu kā Krievijas impērija.¹³⁴ To apzinājās un izmantoja abas puses, tāpēc arī Ķeizariene pret muižnieku lūgumiem izturējās labvēlīgi, kamēr tas bija izdevīgi impērijai.

Literatūrā neapšaubāmu uzskatu ir guvusi Krievijas impērijas un tieši carienes Annas Joanovnas lielā ietekme uz šo notikumu. Viņa esot paziņojusi, precīzāk, pavēlējusi landtāgam, sanākt uz ārkārtas sēdi, kurā notiks jaunā hercoga ievēlēšana. E. J. Bīrons kā hercogs nodrošinātu tālāko impērijas ietekmi šajā teritorijā.¹³⁵

Par tik lielu atbalstu Bīronam no Krievijas impērijas puses literatūrā ir sastopami skaidrojumi ne tikai no politiskā viedokļa, bet arī no „dzeltenās preses” skatpunkta. Ķeizarienes hercoga kandidāta izvēles pamatā esot bijušas abu – Annas Joanovnas un E. J. Bīrona – slepenās attiecības, par kurām tolaik daudzi galma aprindās runājuši. Sastopams uzskats, ka abiem bijis pat kopīgs bērns – E. J. Bīrona jaunākais dēls.¹³⁶ Kā norāda H. Strods, bijušas baumas, ka arī vecākais E. J. Bīrona dēls Pēteris bijis no Annas Joanovnas.¹³⁷

J. fon Braše norāda, ka muižnieki bija izteikuši vēlmi par jauno Kurzemes hercogu ievēlēt kādu no sava loka, no bruņniecības kārtas.¹³⁸ Autore uzskata, ka nepietiktu kopīgo spēku stāties pretī Krievijas impērijai un arī par inkorporāciju Polijas sastāvā muižniecība neko nevēlējās dzirdēt, jo tādējādi tā zaudētu savas privilēģijas, ka balstītas uz vecajiem hercogistes likumiem, kurus Polijas-Lietuvas valsts noteikti neievērotu. Aģitāciju ar līdzīgu domu, ka zem jaunās varas muižniecība neko nezaudēs, par labu E. J. Bīronam izvērtā jau minētais J. A. fon Korfs.¹³⁹ Tā, kā E. J. Bīrons tika ievēlēts, tad autore pieļauj iespēju, ka uz vairākumu šāda veida aģitācija iedarbojās, ņemot vērā arī lielo muižniecības nepatiku pret Polijas-Lietuvas valsts rīcību pret tur dzīvojošajiem muižniekiem, kas bija luterānisma, nevis katolicisma pārstāvji.

¹³³Стродс, Х., 2 ч, с.15

¹³⁴ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 3.lpp

¹³⁵ Brasche, J.von, S.81; Oberländer, E., Keller, V., S.34.-35;

¹³⁶ Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.51; *Императорская Россия*, с.434

¹³⁷Стродс, Х., 2 ч, с.143

¹³⁸ Brasche, J.von, S.81

¹³⁹ Oberländer, E., Keller, V., S.34

Dažos darbos atzīmēts, ka E. J. Bīrons ievēlēts par hercogu ar balsu vairākumu, tādējādi liekot noprast, ka tomēr ne visi atbalstīja krievu izredzēto kandidātu.¹⁴⁰ Savukārt citos, ka Kurzemes muižnieku konferencē, vienbalsīgi, kā ierakstīts lēmumā „ar vienotām balsīm un sirdīm” ievēlēts E. J. Bīrons.¹⁴¹

Lai arī E. J. Bīrons deva solījumus un dāvanas muižniekiem kā „uzpirkšanas maksu” un viņa labā darbojās muižnieki - aģitatori, tas bija svarīgs, taču noteikti ne izšķirošais arguments landtāga lēmumam. Viņš kļuva par hercogu, pateicoties „krievu durkļu atbalstam”¹⁴². Dienā, kad notika balsošana, ap ēku atradās krievu karaspēka daļas, krievu dragūni esot cieši sargājuši ēku. Tāpat esot izteikts brīdinājums, ka katrs var balsot „par” vai „pret”, bet tie, kas balsos „pret”, var gatavoties braukšanai uz Sibīriju.¹⁴³ Līdz ar to, draudi par tālāko dzīvesvietu, iespējams, bija vēl pārliecinošāki nekā solītā nauda un īpašumi. Līdzīgi draudi par jaunu dzīvesvietu Sibīrijā, kā norāda E. Dunsdorfs, tika piekopti pret muižniekiem arī pēc ievēlēšanas, lai panāktu to paklausību.¹⁴⁴ Krievijas impērija izmantoja ne tikai politiskus un diplomātiskus veidus, bet arī militārus mērus, lai panāktu „sava” kandidāta ievēlēšanu.¹⁴⁵

E. J. Bīrona ievēlēšana par jauno Kurzemes hercogu, jaunas hercogu dinastijas aizsākšana, kā arī valdīšana no Pēterburgas, nemaz neierodoties Kurzemē, ir jāuzskata, par absolūtu Krievijas impērijas politikas uzvaru un panākumu pār Lietuvas-Polijas valsti jautājumā par jaunā hercoga lojalitāti un muižniecības izvēli. Jaunās izmaiņas turpināja jau iesākto Polijas-Lietuvas politiskās ietekmes sagrūšanu pār savas vasaļvalsts galveno notikumu noteikšanu un spēju tos ietekmēt.

Visai nepārprotamu negatīvu vērtējumu par muižnieku rīcību, ievēlot E. J. Bīronu par jauno hercogu, pauž J. Juškēvičs. Viņa darbā jaušama pat ne tik daudz negatīva attieksme, cik naidīga nostāja kā pret Kurzemes muižniecību, tā pret Krievijas impēriju – „Kurzemes muižniecība [...] visumā bija izvirtusi un gatava pārdoties par sudraba rubļiem. [...] par krievu naudu viņi labprāt tīrīja zābakus un drēbes svešas varas nesējiem!”¹⁴⁶

Kā apliecinājums labajām attiecībām starp Kurzemes hercogisti un Krievijas impēriju, 1739. gada 25. janvārī / 4. februārī tika izdots ķeizarienes raksts uz E. J. Bīrona vārda – „mēs esam nolēmuši paziņot, ka mēs visi un katrs savas muižas, kuras mums pieder kā saskaņā ar laulības līgumiem, tā arī izpirktas Kurzemes pagastos, viņa gaišībai minētajam Ernstam

¹⁴⁰Turpat, S.35

¹⁴¹Cruse, K.W., S.302; Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.17; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 44.lpp; Strods, H. *Kurzemes hercogiste*, 2.daļa, 4.lpp; Стродс, X., 2 ч, с.23

¹⁴² Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 25.lpp

¹⁴³ Jakovļeva, M., 52.lpp; Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.67

¹⁴⁴ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 145.lpp

¹⁴⁵ Стродс, X., 2 ч, с.20

¹⁴⁶ Juškēvičs, J., 50.lpp

Johanam, Kurzemes un Zemgales hercogam un viņa mantiniekiem ar pilnām tiesībām ar ķeizārisko labvēlību un devību dāvinām un atdodam”.¹⁴⁷

Kurzemes muižniecības nostāšanās Krievijas impērijas pusē, tai atmaksājās uzreiz pēc jaunā hercoga ievēlēšanas, kurš parakstīja kapitulācijas aktu muižniecībai. Tajā tika apsollts nodot hercoga muižas galvenokārt senajai muižniecībai „ieķīlāšanas, nomas vai hercoga pārvaldes ceļā”, kas savukārt juridiski nozīmēja vēl nebijušu pilsonības tiesību ierobežošanu. Muižu piešķiršana saviem atbalstītājiem, to iznomāšana apmaiņā pret lojalitātes izrādīšanu Krievijas impērijai turpinājās arī pēc E. J. Bīrona apcietināšanas un izsūtīšanas.¹⁴⁸ Tomēr ne visi, kas vēlējās iegūt jaunus īpašumus, to arī varēja. Tas izraisīja neapmierinātību daļai no savtīgās muižniecības, viņiem likās, ka tādējādi tiek ierobežotas viņu tiesības. Bija vērojama pat nostāšanās pret Krievijas impēriju, kas izpaudās kā hercoga E. J. Bīrona atbrīvošanas prasība.¹⁴⁹ Tādējādi muižnieki noteikti cerēja, ka varēs panākt savu nepiepildīto vēlmju realizēšanos, ja mēģinās iebiedēt impēriju ar savu dumpiniecisko garu, it kā pretošanos un nelojalitātes izrādīšanu.

¹⁴⁷ Strods, H. Kurzemes hercogiste, 2.daļa, 8.lpp

¹⁴⁸ Турпат, 4.-5., 7.lpp

¹⁴⁹ Стродс, X., 2 ч, с.71

3. KRIEVIJAS IMPĒRIJA NO ANNAS LEOPOLDOVNAS LĪDZ KATRĪNAI II UN KURZEMES HERCOGISTE

E. J. Bīrons neapšaubāmi bija savu ambīciju vadīts iegūt hercoga statusu, bet bez Krievijas impērijas augstākās personas atbalsta tas nebūtu bijis iespējams. Viņam bija tā veiksmē, ka tieši Anna Joanovna bija ķeizariene. Taču abu lielā „savienība” bija reizē arī viņa ļaunākais sods. Neviens valdnieks, cars vai imperators nav mūžīgs, vienmēr pienāk laiks, kad tas tiek nomainīts ar nākamo. Viņš var nomirt vai tikt vienkārši gāzts no troņa un pavadīt savu mūžu ieslodzījumā vai kur citur. Veidi, kā mainās valdnieki, ir dažādi. Ļoti bieži šai nomainībai līdzi seko arī vispārējo politisko uzskatu maiņa, tā var būt atšķirīga attiecībā uz visiem jautājumiem vai tikai uz dažiem no tiem. Var apgalvot, ka nekad nekas nepaliek tieši tā, kā bija pirms tam. Nedaudz vairāk kā 20 gadu laikā arī Krievijas impērijā notika valdnieku maiņas un tās šoreiz ietekmēja arī Kurzemes hercogistes stāvokli, tās hercogu likteni un statusu.

3.1. Krievijas galma apvērsumi un Ernsta Johana Bīrona trimda

Iepazīstoties ar atbilstošo informāciju par tēmu, autorei nācies secināt, ka tālāk aprakstīto notikumu secība pieejamajā literatūrā ir ļoti dažādi aprakstīta, principā valda haoss, kur vidusceļu ir samērā grūti atrast, jo sniegtās ziņas mēdz būt pat pretējas.

Pēc Krievijas impērijas ķeizarienes, E. J. Bīrona labvēles Annas Joanovnas nāves 1740. gada 17.¹⁵⁰ / 18.¹⁵¹ / 23.¹⁵² / 28.¹⁵³ oktobrī, ievērojot viņas atstātā testamenta nosacījumus, E. J. Bīrons kļuva par Krievijas impērijas pavaldoni līdz tajā pašā gadā dzimušā troņmantinieka Ivana VI Antonoviča pilngadībai. Šo brīdi, zinot E. J. Bīrona turpmākās dzīves notikumus, neapšaubāmi jādēvē par viņa karjeras augstāko punktu. Tiesa, šo varas virsotni, būt reizē par Kurzemes hercogu un oficiālo Krievijas impērijas pārvaldnieku, viņš varēja izbaudīt samērā neīsu laika posmu.

(1) 1740. gada 9.¹⁵⁴ / 20.¹⁵⁵ novembra naktī, notika galma apvērsums Krievijas impērijā, varu pārņēma troņmantinieka māte, Annas Joanovnas māsas Katrīnas I meita Anna

¹⁵⁰Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 25.lpp; Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.19; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.461

¹⁵¹Стродс, X., 2 ч, с.62

¹⁵² Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 44.lpp

¹⁵³Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 145.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 52.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Стродс, X., 2 ч, с.62

¹⁵⁴Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 145.lpp; Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.19, 29; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.465

¹⁵⁵Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 59.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 52.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.38

Leopoldovna. Apvērsuma laikā E. J. Bīronu apcietina viņa rezidencē Vasaras pilī un ievieto Šliserburgas cietoksnī¹⁵⁶; (2) viņu apcietina jau 20. / 30. oktobrī, tātad tikai dažas dienas pēc Anna Joanovnas nāves. Savukārt tikai 9. novembrī tiek publicēts dokuments par viņa atstādināšanu no reģenta amata.¹⁵⁷ Nopratināšana un tiesas prāva notiek 1741. gada 23. februārī, E. J. Bīrons tiek vainots negodprātīgā rīcībā, par reģenta pilnvaru izspiešanu no ķeizarienes, esot tai uz nāves gultas.¹⁵⁸ Kurzemes hercogs tika padarīts par Krievijas slikto garu, tādējādi nostumjot ēnā patieso cīņu starp atšķirīgajām dižciltīgajām grupām, starp autokrātiju un aristokrātiju.¹⁵⁹ Tiesas lēmums paziņots tikai 8. / 18.¹⁶⁰ aprīlī, tiek piešķirts nāves spriedums, kas bija jāizpilda tā paša gada nogalē – 20. decembrī. Tomēr jaunā pavaldone piespriedo nāves sodu jau dažas diena vēlāk – 14. aprīlī nomaina pret mūža izsūtījumu Sibīrijā, Bīronu ģimenes jaunā mājvieta atradās Pelimā pie Obas, Jekaterinburgas apgabalā.¹⁶¹ Anna Leopoldovna Kurzemes tronī vēlējās ielikt savu vīrabrāli, Braunšveigas-Līneburgas hercogu Ludvīgu Ernstu. Jau 1740. gada jūnijā ar šādu misiju Kurzemē ieradās E. I. Butlars, kam pat pēc E. J. Bīrona krišanas, bija izdevies saglabāt amatu. Sarunas ar muižniecības pārstāvjiem ritējušas tik sekmīgi, ka Kurzemei drīzumā bija paredzams jauns valdnieks.¹⁶²

Taču šos plānus Krievijas pavaldone nepaspēja realizēt, jo jau 1741. gadā 25. novembrī¹⁶³ / naktī no 16. uz 17. decembri¹⁶⁴ Anna Leopoldovna tiek arestēta, notiek jauns galma apvērsums, pēc kura pie varas nāca Pētera I meita Elizabete. Līdzšinējie plāni par Kurzemes hercogistes jauno hercogu izjuka, jo ķeizariene Elizabete Petrovna noraidīja visus kandidātus. No šādas maiņas Krievijas impērijas tronī paveicās arī E. J. Bīronam un viņa ģimenei. 1742. gada 17. janvārī jaunā ķeizariene Elizabete Petrovna Bīronu ģimenei atļāva doties uz Pēterburgu, bet atrodoties ceļā, Jaroslavas pilsētā, 15. martā viņus apturēja cita ķeizarienes pavēle; Šajā pilsētā, kas atradās tikai 200 km uz Ziemeļaustrumiem no Maskavas, E. J. Bīronam kopā ar ģimeni nācās pavadīt turpmākos 20 gadus.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 52.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.465

¹⁵⁷ Стродс, X., 2 ч, с.62-64

¹⁵⁸ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 52.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Анисимов, Е. *Императорская Россия*, с.465; Стродс, X., 2 ч, с.62-64

¹⁵⁹ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, 6.lpp

¹⁶⁰ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 145.lpp

¹⁶¹ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 52.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Стродс, X., 2 ч, с.62-64

¹⁶² Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 60.-61.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 54.lpp

¹⁶³ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21, 33

¹⁶⁴ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 61.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 54.lpp

¹⁶⁵ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 59.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 54.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.38; Стродс, X., 2 ч, с.62-64

Kā redzams, impērijā šajā laikā notika samērā bieža valdnieku maiņa, kas ne tikai izglāba E. J. Bīrona dzīvību, bet reizē radīja arī mūsdienu vēsturniekos nelielu nevienprātību par to, kā tad īsti notikumi ar Kurzemes hercogu precīzi ir noritējuši un kāda bija pareizā rīkojumu secība. Krievijas impērija ar Kurzemes hercogu izrīkojās tā, it kā tas būtu tai piederīgs, bet juridiski viņš bija Polijas karaļa vasalis un hercoga titulu piešķirt vai atņemt varēja tikai Polijas karalis un seims.

3.2. Elizabete Petrovna un hercogs Kārlis

Tā kā Kurzemes hercogs neatradās savā zemē, bija arestēts un atradās izsūtījumā Krievijas impērijā, Kurzemē neviens sākotnēji nezināja kā rīkoties. Bija jādoma kā atrisināt šo jautājumu ar hercoga statusu – vai vēlēt jaunu, vai joprojām uzskatīt E. J. Bīronu par hercogu, vai arī atstāt hercogisti uz kādu laiku ar vakantu hercoga vietu. Tika nolemts atstāt hercoga vietu brīvu, par ko liecina 1747. gada nogalē rakstītā Katrīnas (nākamā ķeizariene Katrīna II) slepenā vēstulē mātei, ka „Kurzeme nevar pienākties brālim, jo nolemts, ka Kurzemes hercogistē vispār nebūs hercoga”¹⁶⁶. Nomināli hercogisti pārvaldīja virspadomnieki, taču realitātē visu noteica Krievijas impērijas atsūtītie administratori.¹⁶⁷

Laikā, kad hercogistē nebija hercogu un E. J. Bīronam sekvestrētajās muižās neviens nesaimniekoja, vairāku ēku stāvoklis bija kļuvis kritisks. Piemēram, Rundāles pilī, Krievijas impērija novērsa tikai atsevišķas avārijas, nevis uzturēja to normālā stāvoklī. Lai risinātu šo jautājumu, 1754. gada 4. septembrī Krievijas sūtnis E. I. Butlars mēģināja vērsties pie hercogistes virspadomniekiem ar ziņojumu, norādot, ka šajā pilī netiek uzglabātas nekādas Krievijas troņa mantas un tāpēc par ēku būtu jā rūpējas hercogistes vadībai. Taču tie bija lieki izdevumi, ko hercogistes vadība un muižnieki nevēlējās uzņemt, jo pēc tam no pils tāpat nevarētu gūt nekādu finansiālu labumu, tādēļ tika sniegta atbilde, ka sekvestrētajam pašam jā rūpējas par viņa pārziņā esošo īpašumu saglabāšanu.¹⁶⁸

Kurzemes hercogistes stāvoklim par labu nenāca brīvais hercoga krēsls, it īpaši Septiņgadu kara laikā (1756 - 1763), kad Krievijas impērijas armija bija pilnībā okupējusi Kurzemi.¹⁶⁹ Līdzīgi kā Ziemeļu kara laikā, krievu armija bija novietota hercogistes teritorijā un tās apgādes vajadzībām no saimniecības tik atņemta lielākā daļa saražoto preču, kas neapmierināja muižniecību un pat uz kādu laku nostādīja to pret impēriju. Krievijas ķeizariene

¹⁶⁶ Екатерина II, *Записки императрицы Екатерины Второй*. Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1990, с. 69.

¹⁶⁷ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 146.lpp

¹⁶⁸ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 56.lpp

¹⁶⁹ Reke, E. fon der, 329.lpp

Elizabete Petrovna 1756. gadā pavēlēja ierīkot Kurzemē krievu noliktavas un piepildīt tās ar 300 tūkstošiem pūru labības. Lai izpildītu šo rīkojumu, tika pat aizliegts izvest labību uz ārzemēm pirms nebūs pilnas krievu labības magazīnas.¹⁷⁰ Autore uzskata, ka iespējams, tieši šis papildus slogs muižnieku saimniecībām un svešais karaspēks, veicināja pieņemt steidzīgi risinājumu jautājumā par vakanto hercoga vietu. Elizabetes Petrovnas rīkojums nevarēja darboties Kurzemes teritorijā, jo tā juridiski joprojām pakļāvās Polijas-Lietuvas karalim kā tā vasaļvalsts, taču krievu pusē bija tās militārais pārspēks, kas šoreiz, kā arī citas reizes, bija spēcīgāks par „likuma vārdu”.

Jau 1758. gadā, pēc Polijas karaļa Augusta II ierosinājuma, Kurzemes hercoga tronis tika apsoltis viņa trešajam dēlam – Saksijas princim Kārlim. Jau tajā pašā gadā šai kandidatūrai piekrita arī Krievijas impērija. Kaut arī juridiski impērijai nebija nekādu tiesību hercoga ievēlēšanā, taču zemē esošais karaspēks tai praktiski piešķīra šo iespēju. Tiesa, akcepts no ķeizarienes Elizabetes Petrovnas puses bija negribīgs, taču, tā kā Saksija bija viena no tās sabiedrotajām šajā karā pret Prūsiju, tad variantu nebija, bija jāpiekāpjas.¹⁷¹

Tā paša gada aprīlī jaunais hercogs Kārlis ieradās Pēterburgā oficiālā vizītē pie Elizabetes Petrovnas, kura sarīkoja greznu pieņemšanu. Kārlis, lai iegūtu Krievijas simpātijas, pat iestājās impērijas armijā kā brīvprātīgais un jau jūlijā devās karā.¹⁷²

16. novembrī Polijas karalis parakstīja pagaidu investitūras diplomu, un 5. decembrī landtāgs to ievēlēja par jauno hercogu. Kārlis ieradās Jelgavā tikai 1759. gada 12. februārī. Viņš uzsāka savu īso un necilo valdīšanu, kas daļēji pagāja nesaskaņās ar vietējo muižniecību, kuru cēlonis bija jaunā hercoga piederība katoļticībai. Krievijas impērijas valdība pat iekļāva Jelgavas pili to ēku sarakstā, kurām atcēla sekvestru, un atdeva to jaunā hercoga pārvaldīšanā.¹⁷³

Nākamā gada 29. martā Kārlis atkal devās uz Pēterburgu, lai pavisam nodrošinātu sev hercogisti. Viņš akceptēja visus Elizabetes Petrovnas izvirzītos noteikumus – uzcelt grieķu katoļu baznīcu Jelgavā, nepieciešamības gadījumā sniegt patvērumu krievu karakuģiem hercogistes ostās, neiznomāt muižas ārzemniekiem un kurzemniekiem, kas ir svešas varas dienestā. Veiksmīgā vienošanās ar ķeizarieni, nodrošināja hercogam Kārlim reizē arī muižnieku vairākumu atbalstu, kuri uzticību jaunajam hercogam zvērēja tikai 1759. gada 7. novembrī.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Kvaskova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*, 38.lpp

¹⁷¹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 148.-149.lpp; Reke, E. fon der, 314.lpp;

¹⁷² Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 148.lpp

¹⁷³ Turpat, 148.lpp; Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 63.-64.lpp

¹⁷⁴ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 149.lpp

3.3. Krievijas imperatoru maiņa un Ernsta Johana Bīrona atgriešanās hercoga tronī

Polijas karaļa dēla Kārļa valdīšana Kurzemē nebija ilga, jo E. J. Bīronam radās iespēja atgriezties no trimdas, tikt ieceltam atpakaļ Kurzemes hercoga amatā. Pēc ķeizarienes Elizabetes Petrovnas nāves 1761. gada 25. decembrī¹⁷⁵ / 1762. gada 3. 176 / 5.¹⁷⁷ janvārī, tronī kāpa Pēteris III, kurš martā atsauca E. J. Bīronu no trimdas. Jau saskaņā ar ķeizarienes Elizabetes Petrovnas testamentu bija paredzēts visus politiskos ieslodzītos atbrīvot, tas esot attiecies arī uz E. J. Bīronu.¹⁷⁸ Pēteris III neatbalstīja hercogu Kārli, jo caram simpatizēja Prūsijas karalis Frīdrihs Lielais, tā realizētā politika, bet Frīdriham Lielajam, savukārt nebūt nepatika Saksija, un Kārlis tieši bija no Saksijas.¹⁷⁹ Taču arī no trimdas atsaukto hercogu cars nevēlējās redzēt hercoga krēslā. E. J. Bīronam tika piedāvāta, pat uzspiesta iespēja atteikties no troņa par labu Holšteinas-Gotorpas hercogam Georgam Ludvigam, kas bija Pētera III radnieks. Tādējādi cars vēlējās Kurzemes hercogistes tronī ievietot sev paklausīgu hercogu, ar kura palīdzību, iespējams, nākotnē varētu vieglāk iekļaut šīs teritorijas impērijas sastāvā. Kā atlīdzība par šo soli, E. J. Bīronam tika solīta iespēja savā īpašumā paturēt hercoga agrākās dzimtmuižas.¹⁸⁰ Literatūrā ir sastopami dažādi uzskati par to vai šī atteikšanās tikai vai netika parakstīta. Piemēram, J. fon Braše apgalvo, ka E. J. Bīrons šo piedāvājumu atteikties no hercoga titula neesot pieņēmis, jo esot domājis par saviem abiem dēliem un to nākotni.¹⁸¹ Savukārt, I. Lancmanis raksta, ka E. J. Bīrons atteikšanās aktu parakstījis, bet viņa vecākais dēls Pēteris vilcinājies to darīt.¹⁸² E. Dunsdorfs norāda, ka E. J. Bīronam nemaz nebija citas izvēles, kā pieņemt šo piedāvājumu, ja nevēlējās atgriezties trimdā.¹⁸³

Dienā, kad E. J. Bīronam vajadzēja atteikties no hercoga titula, Krievijas impērijā atkal notiek galma apvērsums – Pētera III sieva Katrīna II jūnijā / 9. jūlijā¹⁸⁴ gāž vīru no troņa un pati kļūst par ķeizarieni. Jautājumā par Kurzemes hercogisti viņa ieņēma citādāku nostāju nekā viņas no troņa gāztais vīrs. Kā uzsver M. Jakovļeva, Katrīna II atzina E. J. Bīrona atgriešanos Kurzemē un tā saimniekošanu šajā reģionā, jo tas bija mazāk kaitīgi Krievijas impērijai.¹⁸⁵ Rīkojums par Kurzemes atgriešanu E. J. Bīronam tika izdots 1762. gada 4.

¹⁷⁵ *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, S.260; Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 149.lpp

¹⁷⁶ Стродс, X., 2 ч, c.120

¹⁷⁷ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 28.lpp

¹⁷⁸ Brasche, J.von, S. 88; Стродс, X., 2 ч, c.120

¹⁷⁹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 148.lpp; Стродс, X., 2 ч, c.120

¹⁸⁰ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 150.lpp; Jakovļeva, M.,54.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.41; Стродс, X., 2 ч, c.120;

¹⁸¹ Brasche, J.von, S. 88

¹⁸² Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 57.lpp

¹⁸³ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 150.lpp

¹⁸⁴ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 57.lpp

¹⁸⁵ Jakovļeva, M.,54.lpp

augustā.¹⁸⁶ Kā pateicību par šo dāvanu – atgriešanos hercoga tronī, E. J. Bīrons parakstīja līgumu ar Katrīnu II un deva virkni solījumu, piemēram, viņš apņēmās piešķirt atvieglinājumus krievu tirgotājiem un armijai, uzcelt Jelgavā pareizticīgo baznīcu.¹⁸⁷

LVVA Kurzeme hercogistes fondā glabājas vēstules oriģināls franču valodā, kas sastādīts Pēterburgā 1762.gada 3. augustā, ko Katrīna II rakstījusi Polijas karalim Augustam III. Vēstulē Katrīna II laipni informē Polijas karali par hercoga Ernsta Johana un viņa ģimenes atbrīvošanu, jautā tam par hercoga amata un feodālo zemju atgriešanu E. J. Bīronam. Tikai Polijas karaļa pārstāvniecība varēja dot impērijai pietiekami skaidrus pierādījumus, ka hercogs ir vainīgs noziegumos pret Polijas valsti un karali. Vairs neesot spēkā neviens iemesls, kas varētu kavēt E. J. Bīronam pamest Krievijas impēriju. Tā, kā ikvienas viņas darbības pamatā, ir mīlestība pret taisnīgumu, līdz ar atbrīvošanu Katrīna II atceļ arī sekvestru visiem viņa alodiālajiem īpašumiem. Katrīna II izsaka cerību, ka Polijas karalis arī būs tik labs un pretimnākošs un atdos E. J. Bīronam viņa hercoga statusu, hercogisti un visas tās tiesības, ko kādreiz tam piešķīrusi ķeizariene Anna. Viņa lūdz karalim pieņemt vajadzīgos mērus un pasākumus šī mērķa realizēšanai. Vēstuli nobeidzot, Katrīna ar prieku apliecina, ka viņas nodomi ir patiesi.¹⁸⁸ Autore uzskata, ka šī vēstule ir rakstīta tikai, lai iepazīstinātu Augustu III ar E. J. Bīrona atgriešanos hercoga amatā. Neskatoties uz to, ka Kurzemē atrodas hercogs Kārlis, E. J. Bīrona atgriešanās ir jau nolemta bez viņa un, lai izvairītos no jebkādiem nepatīkamiem incidentiem, vai impērijas iejaukšanās, Polijas karalim būtu jāatsauc hercogs Kārlis un simboliski atkal jāieceļ E. J. Bīrons. Līdzās šai vēstulei LVVA glabājas arī Polijas karaļa Augusta III atbilde, sastādīta Varšavā 1762. gada 3. septembrī. Karalis pateicas par saņemto vēstuli, kā arī pauž pārsteigumu, ka pat pēc ķeizarienes priekšgājēju izdotajiem neatsaucamajiem dekrētiem un pat neskatoties uz tiesību normām un kronēšanu, viņa apšaubā tā ģimenes suverenitātes tiesības Kurzemes hercogistē. Augusts III atsaucas uz ķeizarienes Elizabetes deklarācijām, kā arī uz savu kroni, kura pakļautībā ir Kurzeme, uz investitūras diploma spēku, kas ir viņa dēlam Kārlim kā Kurzemes hercogam, tādējādi paziņojot, ka nepildīs ķeizarienes lūgumu un neatgriezīs Bīronam hercoga tronī. Hercogs Kārlis laipni uzņems Bīronus, ja reiz majestāte pret viņiem ir tik labvēlīga.¹⁸⁹

Katrīnas II lēmums atbrīvot E. J. Bīronu, balstījās arī viņas nepatīkā pret Kurzemē esošo hercogu Kārli. Viņa nevēlējās, lai viņš turpinātu tur valdīt, jo tādējādi mazinās impērijas, bet

¹⁸⁶ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21; Стродс, X., 2 ч, с.127

¹⁸⁷ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21; Reke, E. fon der, 314.lpp

¹⁸⁸ LVVA, 554.f., 3.apr., 33.l., 8.lp.

¹⁸⁹ Turpat, 8.lp.

pieaug poļu un prūšu ietekme uz šo teritoriju.¹⁹⁰ Jau carienes Elizabetes Petrovnas laikā Katrīna bijusi pret Kārli, jo tas esot kā apkaunojums un kļūda impērijai.¹⁹¹

Literatūrā ir sastopams arī nedaudz citādāks uzskats par to, kam būtu jāpateicas par Bīronu dzimtas atgriešanos no trimdas. Lielu lomu Krievijas impērijas valdošās varas attieksmes maiņā pret savu tēvu ir devusi E. J. Bīrona meita princese Hedviga Elizabete Bīrona. Hedviga Elizabete 1749. gada vasarā, kalpodama Elizabetes Petrovnas galmā, sastapusies ar lielhercogu Pēteri un viņa sievu princesi Katrīnu.¹⁹² Par sastapšanos ar Hedvigu Elizabeti, par viņas ienākšanu galmā savās atmiņās min arī Katrīna II. E. J. Bīrona meita esot ātri iedraudzējusies gan ar Katrīnu, gan Pēteri. Hedviga Elizabete ar Pēteri varējusi satuvināties tikai tādēļ, ka tolaik jau izteikti sāka parādīties Pētera iezīme – patika, ieinteresētība pret visu, kas nav krievisks.¹⁹³ Pēc ķeizarienes Elizabetes nāves, E. J. Bīrona meita esot tik ļoti ietekmējusi jauno valdnieku caru Pēteri III, ka tas atsaucis viņas tēvu no trimdas. Tā kā tieši Pēteris III esot dziļi ienīdis Kurzemes hercogu Kārli, viņš apsolījis atjaunot E. J. Bīrona varu Kurzemē. Tikai pēc tam „uz skatuves” esot uzradies Holšteinas-Gotorpas princis Georgs, kura dēļ Pēteris III mainījis savas domas un vēlējis to redzēt kā Kurzemes hercogu.¹⁹⁴

Pēc šīs Pētera III politikas maiņas Bīroni esot griezušies pēc palīdzības pie Katrīnas, taču tai vēl nebija nekādas varas, viņa tikai piekritusi, ka taisnība ir Bīronu pusē. Dažus mēnešus vēlāk, kļūstot par carieni Katrīnu II, viņa neesot redzējusi iemeslu, lai liktu E. J. Bīronu atkal cietumā, ja reiz tas ir atbrīvots. Tā kā Hedviga Elizabete esot vienmēr bijusi tai uzticīga, Katrīna II atzina visas viņas tēva tiesības par taisnīgām. Katrīna II uzskatīja, ka E. J. Bīrons, būdams apžēlots trimdinieks, būs vieglāk kontrolējams nekā Holšteinas-Gotorpas princis.¹⁹⁵ Tādējādi var uzskatīt par pilnīgi ticamu faktu, ka sava tēva un visas ģimenes atgriešanos cienīgā statusā ir panākusi Hedviga Elizabete Bīrona. Ļoti līdzīgu notikumu gaitu savā darbā pauž arī E. Dunsdorfs citējot Katrīnas II dienasgrāmatu.¹⁹⁶

Svinīgais hercoga restitūcijas akts Pēterburgā notika 15.¹⁹⁷ / 22. augustā. Jau 11. septembrī viņš ieradās Rīgā, taču tikai 1763. gada 22. Janvārī, kā norāda I. Lancmanis,

¹⁹⁰Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 148.lpp; Jakovļeva, M., 54.lpp

¹⁹¹Oberländer, E., Keller, V., S.42

¹⁹²Verķis, A., 180.-183.lpp; Zutis, J., 152.lpp

¹⁹³ Екатерина II, с. 85., 91.

¹⁹⁴ Verķis, A., 180.-183.lpp

¹⁹⁵Turpat, 180.-183.lpp

¹⁹⁶ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 151.lpp

¹⁹⁷ Reke, E. fon der, 314.lpp

atgriezās Jelgavā krievu karaspēka pavaldībā.¹⁹⁸ Savukārt, E. Dunsdorfs norāda 14. / 25. janvāri, kā atgriešanos Jelgavā.¹⁹⁹

Pat E. J. Bīronam atgriežoties Jelgavā, hercogs Kārlis negatavojās doties projām. Kurzemes hercogistē sākās divvaldības posms, kas beidzās tikai aprīlī, kad hercogs Kārlis tika piespiests atstāt Kurzemi.²⁰⁰ Tā muižniecības daļa, kas atbalstīja hercogu Kārli, tika saukta par karolīniešiem, bet tā kas E. J. Bīronu – par ernestīniešiem. Karolīnieši atteicās no jauna zvērēt uzticību vecajam hercogam. Pret ķeizarienes rīcību, atbrīvojot E. J. Bīronu un atgriežot to Jelgavā, protestēja arī Polija, karaļa nostāja labi atainota iepriekš minētajā Augusta III atbildes vēstule Katrīnai II. Taču Krievijas impērijai bija spēcīgs „trumpis” – karaspēks. Polijas seims 10. / 21. februārī²⁰¹ atzina E. J. Bīronu par hercogu. Šo abu iemesla dēļ hercogs Kārlis beigās tomēr atkāpās un devās prom no Kurzemes, taču joprojām turpināja izteikt pretenzijas uz savām hercoga tiesībām. Taču arī tas beidzās, jo 1763. gada oktobra sākumā mira viņa tēvs Polijas karalis Augusts III. Nākamais Polijas karalis bija Krievijas impērijas ieliktenis, Katrīnas II favorīts – Staņislavs Poņatovskis, kurš valdīja ar Staņislava Augusta vārdu. Jau 1764. gada decembrī Polijas-Lietuvas seims tiem muižniekiem, kas vēl nebija nodevuši viņam uzticības zvērestu, pavēlēja to izdarīt vistuvākajā laikā.²⁰²

Autore uzskata, ka dažādo Krievijas impērijas valdnieku rīcībā var saskatīt vienādu mērķi E. J. Bīrona atsaukšanā no trimdas – nepieciešamība iegūt sev paklausīgu hercogu, mazināt svešas varas ietekmes pieaugumu hercogistē un iespējami pakāpenisku hercogistes pakļaušanu. Saistībā ar E. J. Bīrona varas atjaunošanu Kurzemes hercogistē bija saprotams, ka neatkarīgas un patstāvīgas politikas pieņemšana vairs nevarēja notikt. Par to liecina arī Krievijas sūtņa regulārie ziņojumi uz Pēterburgu par to, ko dara hercogs.²⁰³

Katrīnai II nebija jāraizējas par viņa lojalitāti, ar šo gājieni „Kurzeme bija mūsu”²⁰⁴. E. Oberlenders uzskata, ka ar E. J. Bīrona atpakaļ iecelšanu Katrīna II ieguva izšķirošo, galīgo ietekmi hercogistē, tādējādi hercoga lomā mazinot līdz parastam krievu gubernatoram. Krievu „protektorāta” padziļināšanās Kurzemes hercogistē bija nodrošināta un saglabāta, notikumu norises galā vajadzētu būt vienīgi Kurzemes aneksijai.²⁰⁵

¹⁹⁸ Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.21-22; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 64.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 57.lpp

¹⁹⁹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 152.lpp

²⁰⁰ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 64.lpp

²⁰¹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 153.lpp

²⁰² Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 29.lpp; Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron*, S.22; Reke, E. fon der, 314.lpp

²⁰³ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 60.lpp

²⁰⁴ Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.75

²⁰⁵ Oberländer, E., Keller, V., S.30, 43

4. KRIEVIJAS IMPĒRIJA UN PĒDĒJAIS KURZEMES HERCOGS PĒTERIS BĪRONS

Pēc atgriešanās no trimdas E. J. Bīrons tikai dažus gadus pavadīja, pildīdams hercoga pienākumus. Jau 1769. gada 25. novembrī²⁰⁶, kā tas datēts literatūrā, viņš nodeva hercoga troni savam vecākajam dēlam Pēterim. Taču atbilstoši Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoliem hercogu maiņa notikusi nedaudz vēlāk – „1769.gada 3.decembrī mūsu hercogs, viņa Gaišība Ernsts Johans, atteicās no valdīšanas un nodeva to tagadējam hercogam Pēterim. 1770.gada 19.februāris bija diena, kad jaunajam hercogam uzticību zvērēja bruņniecība un muižniecība”²⁰⁷. E. Dunsdorfs norāda, ka landtāgs akceptējis Pēteri tikai 1770. gada 10. / 21. jūnijā, iejaucoties krievu sūtnim.²⁰⁸ Literatūrā sastopams uzskats, ka tikai pēc Krievijas spiediena 1771. gadā muižnieki zvērējuši uzticību.²⁰⁹ Pēteris mantojumā no tēva bija saņēmis Krievijas impērijas lielo ietekmi uz hercoga darbību un statusu Kurzemē. P. Bīrons arī saskārās ar troņa nodošanas problēmu, jo viņa vienīgais dēls Pēteris trīs gadu vecumā bija miris, un palikušas bija tikai meitas. Lai Kurzemes un Zemgales hercoga tituls arī turpmāk paliktu Bīronu dinastijai, jo tolaik vēl par hercogistes iespējamo neeksistēšanu nākotnē nedomāja, ja nu vienīgi Krievijas impērija, hercogs Pēteris centās panākt, ka par titula mantinieci tiktu atzīta viena no viņa meitām, kuru varētu izprecināt kādam Polijas vai Prūsijas karaļa dēlam. Pret šādu ieceri kategoriski iebilda Krievijas impērija, jo tā noteikti nevēlējās redzēt hercoga statusā kādai citai valstij lojālu personu, pat neskatoties uz to, ka joprojām hercogs juridiski bija tieši Polijas karaļa vasalis.

4.1. Katrīnas II attiecības ar hercogu Pēteri un muižniecību pēc Polijas pirmās dalīšanas

Pēc Septiņgadu kara, 1772. gadā notika Polijas-Lietuvas valsts pirmā dalīšana starp Austroungārijas, Prūsijas un Krievijas impērijām, kuras rezultātā Inflantija jeb poļu Vidzeme (Latgale) un daļa Baltkrievijas nokļuva zem pēdējās ietekmes, bet nevis kā atsevišķas administratīvas vienības. Polijas valsts politiskā ietekme tika samazināta, varētu pat teikt, ka tā bija to zaudējusi, tādējādi ietekmējot arī Kurzemes hercogistes starptautisko stāvokli, spēju aizstāvēties, paļaujoties uz savu lēņa kungu.

²⁰⁶ Oberländer, E., Keller, V., S.46

²⁰⁷ Kvaskova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*, 127.lpp

²⁰⁸ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 154.lpp

²⁰⁹ Reke, E. fon der, 314.lpp

Visvairāk Krievijas impērija sāka atbalstīt Kurzemes muižnieku prasības tieši Katrīnas II laikā, ar mērķi sagatavot apstākļus to „brīvprātīgai” pārnākšanai pirmās pavalstniecībā.²¹⁰ Literatūrā sastopami divi viedokļi par to, kas varēja veicināt šādu impērijas „atplaukšanu” pret muižnieku prasībām – (1) ķeizarienes atsvešināšanās no hercoga. Jau 1776. gadā muižniecības un hercoga nesaskaņu dēļ Katrīna II bija piedāvājusi hercogam atteikties no troņa par labu kņazam Grigorijam Potjomkinam (1739-1791), taču muižnieki, baidoties no šāda rezultāta, pasteidzās noslēgt samierināšanās aktu ar hercogu Pēteri tā paša gada 8.augustā, lai atjaunotu saskaņu valstī.²¹¹ Savukārt, pēc tam, kad 1779.gada rudenī – 24. oktobrī²¹² / 6. novembrī²¹³ hercogs Pēteris slepeni slēdza laulību ar Doroteju fon Mēdemu, Katrīnas II attieksme mainījās un viņa nosliecās to muižnieku pusē, kas bija pret hercogu.²¹⁴ Minēto laulību slepenības iemesls bija tieši bailes no Krievijas impērijas attieksmes, jo pareizticīgo baznīca neatzina hercoga Pētera laulības šķiršanu ar Jevdoksiju, kņazieni Jusupovu (1743-1780) 1778. gadā.²¹⁵ Kā savās atmiņās norāda Dorotejas pusmāsa Elīza fon der Reke, tad „laulības un to sagatavošana tika realizēta tik nemanāmi, ka nevienam ne pilsētā, ne uz laukiem neradās ne mazākās aizdomas par tām; jo Krievijas sūtnis bija saņēmis slepenu instrukciju no sava galma – gudri aizkavēt katras hercoga laulības, jo Krievija vēlējās redzēt Kurzemes troni bez mantiniekiem”²¹⁶. (2) Kurzemes baroni 18. gadsimta 80. gados bija kļuvuši krietni vien vēsāki pret Krievijas impēriju un bija sākuši vērst savus skatienus uz rietumiem. Lai nepieļautu kādas citas valsts varas interešu un ietekmes palielināšanos Kurzemē, Katrīna II mainīja savu taktiku.²¹⁷ Tieši šai laikā arī hercogs Pēteris sāka iegādāties īpašumus tieši rietumos – Eiropā. Piemēram, 1785. gadā hercogs Pēteris nopirka Frīdrihsfeldes pili (ciemu) pie Berlīnes, 1786. gadā– Prūsijai piederošo Saganās hercogisti Silēzijā. Šie pirkumi norādīja Pētera politiskās orientācijas virzību uz Prūsiju un Poliju, tādējādi vēl vairāk zaudējot Krievijas atbalstu.²¹⁸

1782. / 83.gadā Krievijas impērijas un Kurzemes hercogistes attiecībās iezīmējās ass pagrieziena – no sarunām neskaidro savstarpējo attiecību risināšanā pirmā pārgāja pie noteikumu diktēšanas un varas demonstrācijas. 1783. gada 10./21.maijā tika parakstīta Tirdzniecības un robežu konvencija starp Kurzemes hercogisti un Krieviju.

Hercogs Pēteris nelīdzinājās savam tēvam, viņš nebija tāds politiķis un diplomāts, saskarsmē ar politiskajiem pretiniekiem „nedarīja to, ko viņam vajadzēja darīt, bet gan darīja

²¹⁰Zutis, J., 94.lpp

²¹¹ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 155.-156.lpp; Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*, 131.lpp;

²¹² Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*, 10.lpp

²¹³ Reke, E. fon der, 322.lpp

²¹⁴Стродс, X., 2 ч, с.150

²¹⁵ Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*, 10.lpp

²¹⁶ Reke, E. fon der, 150.lpp

²¹⁷Zutis, J., 455.lpp

²¹⁸ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 74.lpp

to, no kā viņam labāk vajadzēja atturēties”. Tā būtu jāraksturo viņa lēmums kopā ar sievu un vecāko meitu Vilhelmīni 1784. gada 6. augustā doties ceļojumā uz Eiropu, atstājot Kurzemes pārvaldi 4 virspadomnieku rokās, lai gan viņa sievastēvs Johans Frīdrihs fon Mēdems bija ieteicis labāk doties uz Pēterburgu. Pirmais pieturas punkts Eiropas ceļojumā bija Prūsiju, kas noteikti jāsaista ar politisku kontaktu un atbalsta meklējumiem.²¹⁹

Hercogu ģimenes ceļojuma laikā, kā liecina hercogienes Dorotejas sarakstes fragmenti ar tēvu, atkal izplatījās ziņas, arī ārzemju presē, par jau minēto Katrīnas II nodomu ielikt kņazu G. Potjomkinu par Kurzemes hercogu - „tas, ko par mums raksta avīzēs, mūs nepavisam neuztrauc, jo tie ir tikai izdomājumi, tāpēc Jums, vismīļo tēv, nevajag par to uztraukties. Jūs arī redzēsiet, ka priekšpēdējā avīzē dažas ziņas jau ir atsauktas”.²²⁰

Elīza fon der Reke savās atmiņās norāda, ka „hercogam prom esot, arvien vairāk un vairāk pasliktinājās tēvzemes iekšējās lietas; jo pēc mūsu likumiem, hercoga prombūtnē valsti pārvalda 4 virspadomnieki. Un bija pilnīgi atkarīgs no šīs valdības, vai tie atbalstīja hercoga gribu un viņa plānus. Mans tēvs [hercoga sievastēvs], kamēr viņš bija dzīvs, centās uzturēt vienprātību starp landtāgu, hercogu un valdību”²²¹. Taču, lai arī ziņas, ko hercogs 1785.gada rudenī savas prombūtnes laikā saņēma no Kurzemes, nebija iepriecinošas, par atgriešanos dzimtenē viņš negribēja ne dzirdēt. Likās, ka hercogam Kurzeme kļuvusi gluži vienaldzīga.²²²

Jau 1786. gadā Kurzemē esot izplatījušās baumas, ka „Kurzeme kļūšot par Krievijas provinci, vēl hercogam dzīvam esot”. Hercoga prombūtnes laikā, Krievija nomainījusi savu sūtni Kurzemē, tagad amatā bija iecelts - barons Mestmahers, kura ietekme lielāka nekā hercogam. Viņš bija panācis virspadomniekus atkāpšanos, lai tā vietā nāktu hercoga nīknākais ienaidnieks un krievu partijas vadītājs Kurzemē – O. fon der Hovens, kurš nevilcinādamies sakūdīja muižniecību pret prombūtnē esošo hercogu. Muižnieki pieprasīja atpakaļ savas privilēģijas, saskaņā ar kurām vienīgi tai esot tiesības parniecīgu samaksu iegūt nomā visas hercoga domēnes (valsts muižas). No jauna tika iznomātas visas muižas, kurām vajadzēja nest peļņu hercogam, par ārkārtīgi zemu samaksu uz 6 gadiem muižniecībai. Kā norāda Elīza, tad muižnieki „labāk gribēja zaudēt savu tēvzemi, nekā savas īpašās privilēģijas”²²³.

Ceļojuma laikā hercogiene Doroteja atkal bija mātes cerībās, bija plānots sagaidīt pasaulē bērnu Londonā, taču, kā atmiņās norāda Elīza, hercogienei bija jāpārdomā un jāatgriežas Kurzemē, jo pretējā gadījumā ķeizariene Katrīna II, ja piedzimtu zēns, to uzskatītu

²¹⁹ Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*, 11.lpp

²²⁰ Turpat, 130.lpp

²²¹ Reke, E. fon der, 157.lpp

²²² Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*, 11.-12.lpp

²²³ Reke, E. fon der, 157.lpp

par „samainītu” bērnu, un varētu rasties iegans, atņemt hercogam lēņa tiesības.²²⁴ Autore vēlas atzīmēt, ka juridiski impērija nevarēja realizēt šo nodomu, jo hercogiste joprojām bija vasaļattiecībās ar Polijas valsti, tikai Polijas seims un karalis varēja atņemt turpmākās hercoga lēņa tiesības. Taču, ņemto vērā to, ka Krievijas impērija ar sabiedrotajām bija jau vienreiz veikusi Polijas dalīšanu, un tā kā pēdējās karalis Staņislavs Poņatovskis bija Krievijas impērijas ieliktenis, tad hercogam Pēterim, ja tas vēlējās, lai hercogisti arī turpmāk mantotu Bīronu dzimta, prinča piedzimšanas gadījumā, bija jāpadodas šantāžai. Hercogiene Doroteja veica savam stāvoklim bīstamo ceļu atpakaļ uz Kurzemi. Kā norāda Elīza, tad pat hercogam naidīgais O. fon der Hovens esot izteicis vēlēšanos, lai piedzimtu mantinieks. Aiz vēlējuma, protams, slēpās savtīgas intereses, jo ņemot vērā hercoga cienījamo vecumu, bija ļoti lielas izredzes nākotnē kļūt par aizbildni nepilngadīgam hercogam.²²⁵

1787. gadā pasaulē nāca zēns vārdā Pēteris, nosaukts par godu tēvam. Maijā, arī hercogs atgriezās Kurzemē. Par jauno mantinieku esot priecājušies visi kurzemnieki, notikums bija laba iespēja hercogam nolīdzināt nesaskaņas ar muižniecību, taču kā jau darba autore iepriekš rakstīja - hercogs bieži darīja ne to, kas būtu bijis viņam labāk. Atgriežoties tā paša gada maijā no ceļojuma, hercogs uzsāka procesu pret valdību par jau minēto domēņu iznomāšanu. Uz to atmiņās norāda arī hercogienes pusmāsa – „viņš savas dzīves desmit gadus būtu varējis nodzīvot mierā ar muižniecību un viņš, kā arī zeme, būtu palikuši bagātāki par to miljonu, kurš tagad tika izšķērdēts Varšavā tiesas procesa vešanai. Šis process uzturēja spēkā un palielināja naidu starp hercogu un muižniecību; tas pazemoja mūsu nacionālo raksturu, un tam bija bēdīgākās sekas gan attiecībā uz valsti, gan hercoga ģimeni”²²⁶.

Dažus gadus vēlāk situāciju pasliktināja hercoga dēla nāve 1790. gada sākumā – „manai tēvzemei ir laupīta skaistākā cerība, manai māsai – viņas mīlulītis! Kopš 23.marta visa Kurzeme dziļi sēro”²²⁷.

Pēdējo gadu desmitu notikumi un radītais priekšstats par to, ka Krievijas impērijā būs labāk, nekā Polijas vasaļa atkarībā, uz 1791. gadu jau bija noskaņojis muižniecību pakļauties impērijai.²²⁸ Kā liecina Elīzas minētā Dorotejas un hercoga Pētera sarakste, tad uz šo laiku pēdējais jau bija sācis domāt par atteikšanos no troņa, ja neuzvarēs procesā pret muižniecību.²²⁹

Tāpat kā Ziemeļu kara laikā, arī tagad 1791. gada 7. augustā Prūsija un Krievijas impērija noslēdza savienību par ietekmes sfēru sadali, kurā pirmā atzina otrās tiesības uz

²²⁴ Reke, E. fon der, 158.lpp

²²⁵ Turpat, 159.lpp

²²⁶ Turpat, 163.lpp

²²⁷ Turpat, 178.lpp

²²⁸ Oberländer, E., Keller, V., S.30; Стродс, X., 2 ч, с.170

²²⁹ Reke, E. fon der, 243.lpp

Kurzemes hercogisti.²³⁰ Gan E. Oberlenders, gan J. fon Braše atzīmē, ka šāda rīcība bija tradicionāla Krievijas impērijas Kurzemes politika, kas hercogisti, kā līdzekli savā alianšu politikā, pēdējos gadu desmitus lika lietā tieši attiecībās ar Prūsiju.²³¹

Sākot ar 1792. gada septembri cīņā starp hercogu un muižniecību, kuras mērķis bija hercogistes pievienošana Krievijai, iestājās pēdējais posms. Par to liecina arī grāfa Batovska aizbraukšana no Kurzemes, jo Krievijas impērija vairs nevēlējās savu interešu zemē paciest Polijas pilnvarotā klātbūtni.²³²

4.2. Katrīnas II attiecības ar hercogu Pēteri un muižniecību pēc Polijas otrās dalīšanas

1793. gadā notika Polijas otrā dalīšana, šoreiz tika starp Prūsiju un Krievijas impēriju. Tā neietekmēja Kurzemes hercogisti teritoriāli, tikai atkal samazināja tās lēņa kunga starptautisko stāvokli un spēju ietekmēt notikumus. Bija mainījusies arī Krievijas impērijas nostāja par hercogistes starptautisko stāvokli, tās neatkarību. Hercogs Pēteris bija panācis izlīgumu ar muižniekiem, kas nepatika Pēterburgai, jo tā vēlējās atbrīvoties no pirmā, lai veicinātu hercogistes iekļaušanu impērijā. Pēterburga, kā norāda H. Strods, pat ieteica hercogam iesniegt prasību par inkorporāciju.²³³

Par lielu Kurzemes baronu uzvaru var dēvēt hercoga Pētera 1793. gadā parakstīto kārtējo izlīgumu ar muižniekiem, kur hercogs atstāja sev tikai 6 muižas, bet pārējās apsoliya iznomāt muižniekiem pēc saraksta, kas atsūtīts no Pēterburgas.²³⁴ Pēterburgai nepatika, ka starp hercogu un muižniecību bija panākts izlīgums, jo tā vēlējās atbrīvoties no pirmā, lai veicinātu hercogistes iekļaušanu impērijā. Pēterburga, kā norāda H. Strods, pat ieteica hercogam iesniegt prasību par inkorporāciju.²³⁵

Polijas otrā dalīšana 1794. gada pavasarī izraisīja nemiernieku sacelšanos Tadeuša Kostjuško vadībā. Kā uzskata H. Strods, tieši šī sacelšanās Polijā tika izmantota, lai atrisinātu jau ieilgušo Kurzemes hercogistes jautājumu attiecībās ar Krievijas impēriju.²³⁶ Nemieru atbalss nokļuva arī līdz hercogistes pierobežas apgabaliem, „Latvijas PSR vēsturē” pat teikts, ka nemiernieku rokās bija nonākusi ne tikai Liepāja, bet arī Aizpute, Skrunda un Kuldīga.²³⁷

²³⁰ Jakovļeva, M., 56.lpp

²³¹ Brasche, J.von, S.91; Oberländer, E., Keller, V., S.41

²³² Kvasikova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*, 14.lpp

²³³ Стродс, X., 2 ч, c.185

²³⁴ Barzdeviča, M. *Kurzemes-Zemgales hercogiste, 2.daļa*. Rīga: Latvijas Republikas Kultūras un zinātnes ministrija, 1994. 21.lpp

²³⁵ Стродс, X., 2 ч, c.185

²³⁶ Turpat, c.189

²³⁷ Dorošenko, V., 115.lpp

Šie apstākļi ļoti uztrauca muižniekus, jo tiem nebija pietiekami liela militāra spēka, lai aizkavētu šo nemieru izplatīšanos pa visu hercogisti un nosargātu savus īpašumus.

1794. gada vasarā landtāgs nolēma, ka nepieciešamo aizsardzību pret nemierniekiem muižniekiem var sniegt tikai Krievijas impērija ar savu karaspēku. Rundāles pilī, kurā nemieru laikā atradās hercogs, esot ieradies Kurzemes muižniecības deputāts K. H. fon Heikings, lai pierunātu to parakstīt lūgumu Katrīnai II ņemt Kurzemi savā aizsardzībā, proti, ievest krievu karaspēku. Hercogs tam piekritis un kopā ar muižniekiem lūdza palīdzību šo nemiernieku apspiešanā. Līdz ar šo lēmumu sākās Kurzemes hercogistes pēdējie neatkarības mēneši.²³⁸ Sastopams arī viedoklis, ka hercogs Pēteris bez muižniecības esot rakstījis vēstuli Katrīnai II ar lūgumu pēc karaspēka, kas sargātu robežu no nemierniekiem. Tikai pēc tam 1794. gada 30. Jūnija – 2. jūlija landtāga sapulcē lemts par Katrīnas II protekcijas lūgšanu.²³⁹

Kad nemieri Kurzemes hercogistē bija beigušies, muižniecība saprata, ka Polijas-Lietuvas valsts turpmāka neatkarīga pastāvēšana ir gan drīz neiespējama, jāmēģina nomainīt esošais lēņa kungs pret Krievijas impēriju, protams, reizē saglabājot hercogistes neatkarību kāda tai ir tagad un nepieļaut, ka Katrīna II ar tiem izrīkojas kā ar Vidzemes muižniecību.²⁴⁰

Lai arī Krievijas impērijai nebija tiesību izdot saistošus noteikumus Kurzemes hercogistei, taču, kā liecina Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokolos atrodamā informācija – „1794.gada 23.augustā hercogs Pēteris paziņoja, ka Krievijas ministrs Kurzemes hercogistē Johans Karls Rikmanis ir izdevis rīkojumu par labības eksporta aizliegumu sakarā ar nemieriem Polijā un Francijas revolūciju”²⁴¹.

4.1. Kurzemes un Zemgales hercogistes pievienošana Krievijas impērijai

Lai arī Kurzemes hercogistē nemieri bija beigušies, landtāgs tomēr nolēma lūgt Krievijas impērijas ķeizarieni uzņemties Kurzemes hercogistes protektorāta lomu, kamēr situācija vēl atlikušajā Polijas daļā nostabilizēsies. M. Jakovļeva uzskata, ka Katrīna II izmantoja šo situāciju, lai realizētu Kurzemes un Zemgales hercogistes pievienošanu Krievijas impērijai.²⁴²

1795. gadā notika Polijas trešā dališana, starp tām pašām valstīm, kas veica tās pirmo dališanu. Polijas-Lietuvas valsts pārstāja eksistēt, Kurzemes hercogistei vairs nebija lēņa kunga. Prūsija mēģināja iegūt daļu no Kurzemes, piedāvāja Krievijas impērijai to sadalīt –

²³⁸Dorošenko, V., 115.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 72.lpp

²³⁹Стродс, X., 2 ч, с.192-202

²⁴⁰Oberländer, E., Keller, V., S.49

²⁴¹Kvaskova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*, 38.lpp

²⁴²Jakovļeva, M., 57.lpp

pirmajai tiek teritorija Ventas kreisajā krastā, otrajai - Ventas labais krasts un Zemgale. Taču Prūsijas karaļa argumenti, kā norāda E. Dunsdorfs, ķeizarieni nepārliecināja.²⁴³

Literārajos darbos nevar atrast vienu kopīgu viedokli par to, kurš pirmais - muižniecība vai hercogiste - un kuros īsti datumos tika parakstīta padošanās Krievijas impērijai. Autore centīsies apkopot literatūrā piedāvātos variantus.

1795. gada 7. februārī hercogs Pēteris ieradās Pēterburgā pēc iepriekšēja ķeizarienes Katrīnas II aicinājuma. Kā norāda E. Dunsdorfs, tad nav īsti skaidrs vai uzturoties Krievijas impērijā, hercogs bija brīvībā vai aizturēts. Esot Pēterburgā, hercogs Pēteris 22. februārī / 7. martā izdeva instrukciju par ārkārtēja landtāga sasaukšanu, lai apspriestu pakļaušanos Krievijā.²⁴⁴ Šāda hercoga rīcība un izdotās instrukcijas mērķis, pēc autores domēm, varētu liecināt tieši par to, ka hercogs pēc ierašanās pie Katrīnas II Pēterburgā ir ticis aizturēts un atradās nebrīvē.

Abu pušu savstarpējo sarunu rezultātā, kur no hercogistes puses piedalījās nevis hercogs, bet gan muižniecība, tika panākta vienošanās par hercogistes inkorporāciju, kas tika noslēgta 1795. gada 17.²⁴⁵ / 18.²⁴⁶ martā ar Kurzemes landtāga pakļaušanās deklarāciju. „1795.gada maijā (..) ventspilnieki atļāvās paust neizpratni par to, ka bruņniecība landtāgā pieņēmusi lēmumu par pakļaušanos Krievijai arī Kurzemes pilsētu vārdā, iepriekš ar tām neapspriežoties.”²⁴⁷ Hercogs Pēteris neesot vēlējies šādu notikumu attīstību, bet viņa protestos, ja tādi patiesi bijuši, neviens neesot klausījies.²⁴⁸ Viņam atlicis vien sarunāt sev pēc iespējas izdevīgākus atkāpšanās no troņa nosacījumus. Literatūrā sastopams uzskats, ka jau pēc Polijas otrās dalīšanas hercogs nojautis, kas gaidāms, un vēlējies pēc iespējas ātrāk tikt prom no Kurzemes, tādēļ sācis iegādāties īpašumus rietumos,²⁴⁹ par ko minēts jau iepriekš.

LVVA glabājas iepriekšminētā - Kurzemes un Zemgales hercogistes bruņniecības un muižniecības manifests par padošanos Krievijai – dokumenta oriģināls vācu valodā. Tas sastāv no 10 lp, teksts apstiprināts ar 52 muižniecības deputātu un bruņniecības pārstāvju parakstiem un zīmogiem. Tas tapis Jelgavā, 1795. gada 18. martā landtāga laikā. Tekstā tiek atspoguļots lēmums labprātīgi pakļauties Krievijas impērijas vadībai, jaunas virsvaras izvēle.²⁵⁰

²⁴³ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 30.-31.lpp

²⁴⁴ Turpat, 164.lpp

²⁴⁵ Jakovļeva, M., 57.lpp; Juškēvičs, J., 64.lpp; Стродс, X., 2 ч, с.192-202

²⁴⁶ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 165.lpp; Oberländer, E., Keller, V., S.50; Стродс, X., 2 ч, с.192-203

²⁴⁷ Kvasikova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*, 25.lpp

²⁴⁸ Dorošenko, V., 116.lpp;

²⁴⁹ Brasche, J.von, S.101; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 74.lpp

²⁵⁰ LVVA, 554.f., 1.apr., 1574.l., 1.-7.lp

Tajā pašā dienā, 18. martā oberburggrāfs O. fon der Hoves izdeva rīkojumu hercogistes pilsētām pakļauties Krievijai. Tajā bija prasīts, lai pilsētas nekavējoties nosūtītu uz Jelgavu un tālāk uz Sanktpēterburgu savus delegātus, kas kopīgi apliecināti pilsētu vēlmi pievienoties Kurzemes bruņniecības un muižniecības lēmumam par hercogistes inkorporāciju Krievijas impērijā. Ventspils rāte uzskatīja pakļaušanos Krievijai par nepieciešamu un nenovēršamu.²⁵¹

Tā Pēteris Bīrons, pēdējais Kurzemes un Zemgales hercogs, 1795. gada 27.²⁵² /28.²⁵³ / 29.²⁵⁴ martā Pēterburgā oficiāli atteicās no troņa. Par atteikšanos no troņa Pēteris saņēmis atlīdzību un ikgadējo pensiju, tāpat kā viņa sieva hercogiene Doroteja. Šo atlīdzību daļā literatūras uztver kā veiksmīgi pārdotās hercoga tiesības, kuras tāpat viņš nebija spējīgs vairs paturēt. Vēl pirms atteikšanās līguma parakstīšanas, steigā ticis sastādīts hercoga īpašumu saraksts un dots to novērtējums.²⁵⁵ J. Anisimovs ļoti stingri, ar lielu negatīvisma un nicinājuma devu apgalvo, ka Pēteris ir pārdevis hercogisti Katrīnai II.²⁵⁶

Daļā no literatūras par Kurzemes un Zemgales hercogistes 233 gadus ilgās pastāvēšanas pēdējo dienu tiek uzskatīta nevis hercoga Pētera atteikšanās akta parakstīšana, bet 1795. gada 27. maijs.²⁵⁷ Tā tika oficiāli iekļauta Krievijas impērijas sastāvā kā „īpaša Kurzemes guberņa”²⁵⁸. Lai gan oficiāli par guberņu tā kļuva tikai 1796. gada 28. Janvārī / 8. februārī.²⁵⁹ 1796.gada 8. janvārī [Jelgavas] pilī ar svinīgu ceremoniju atklāja Kurzemes vietniecību – pārvaldes sistēmu, kurai bija jālikvidē vietējās muižniecības autonomijas tieksmes un jānostiprina Krievijas centralizētā valsts vara.²⁶⁰ Hercogs Pēteris Jelgavā atgriezās tikai 1796. gada janvārī, pēc tam uz visiem laikiem devās prom no Kurzemes.²⁶¹

Kā vienīgo labo argumentu par labu šādam Kurzemes hercogistes un Krievijas impērijas 18. gadsimta attiecību rezultātam M.Jakovļeva min to, ka visa Latvijas teritorija teorētiski bija pakļauta vienai varai.²⁶² Kaut arī, autore uzskata, praktiskajā ziņā tā joprojām administratīvi bija sadrumstalota, jo vienā dienā nevar apvienot to, kas gadsimtiem ir bijis šķirts un pārvaldīts ar svešu roku, varu un likumiem.

²⁵¹ Kvaskova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju gildes 18. gadsimta protokoli*, 25.lpp

²⁵² Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 73.lpp

²⁵³ *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, S.263; Juškēvičs, J.,64.lpp

²⁵⁴ Dorošenko, V., 116.lpp; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 74.lpp

²⁵⁵ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 74.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 73.lpp

²⁵⁶ Анисимов, Е. *Женщины на российском престоле*, с.244

²⁵⁷ Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800*, 622.lpp; Jakovļeva, M.,57.lpp; Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 74.lpp; Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 73.lpp

²⁵⁸ Dorošenko, V., 116.lpp

²⁵⁹ Oberländer, E., Keller, V., S.51

²⁶⁰ Lancmanis, I. *Jelgavas pils*, 75.lpp

²⁶¹ Стродс, Х., 2 ч, с.205

²⁶² Jakovļeva, M., 58.lpp

J. Juškēvičs vaino pašu Kurzemes hercogisti savā liktenī, ka to sagrābuši austrumu spēki, jo tā bija aizmirsusi savu vēsturisko uzdevumu – aizsargāt rietumus no austrumiem.²⁶³ Autore šim viedoklim nevar līdz galam piekrist, jo hercogiste bija tikai Polijas-Lietuvas vasaļvalsts, un, ja pati Polija nebija spējīga par sevi pastāvēt un tika trīs reizes sadalīta, tad nav jānosoda Kurzemes hercogistes un hercogu vājums, nespēja sevi aizstāvēt pret tik lielu spēku, par kāda bija kļuvusi Krievijas impērija, viena no Polijas dalītājām. Vēl J. Juškēvičs raksta, ka hercogs un muižniecība savstarpējās cīņās par varu izsaimniekoja visus zemes spēkus un tādējādi galu galā bija spiesti bez pretošanās padoties Krievijai.²⁶⁴ Šim apgalvojumam autore vairāk tomēr piekrīt, jo kopš pašas hercogistes dibināšanas ir pastāvējusi mūžīgā cīņa par varu un privilēģijām starp hercogiem un vācu muižniekiem, kas vājināja hercogistes iekšpolitiku un ārpolitiku, padarot to arvien bezspēcīgāku pret ārvalstu intervenci.

Ņemot vērā, ka „Latvijas PSR vēsture” ir sarakstīta Padomju laikos, kad Latvija bija iekļauta PSRS sastāvā, kas bija Krievijas impērijas turpinājums, tad VI nodaļas „Latvijas pievienošana Krievijai XVIII gadsimtā” autora V. Dorošenko skatījumā Kurzemes un Zemgales hercogistes un Krievijas impērijas savstarpējo attiecību rezultāts 18. gadsimta beigās ir nesis daudz pozitīvu rezultātu. 1795. gada 27. maijā „noslēdzās latviešu tautas vēsturiskās teritorijas atkal apvienošana Krievijas impērijas sastāvā. [...] Militāri varenā Krievijas impērija visām tajā dzīvojošajām tautām nodrošināja pašu nepieciešamāko to tālākai attīstībai – mieru. Latvijas pievienošana Krievijai ir nozīmīgākais pozitīvais notikums latviešu tautas vēsturē. [...] radīja apstākļus, kas tālāk nostiprināja latviešu tautas ekonomiskos un kulturālos sakarus ar lielo krievu tautu [...] paātrināja latviešu tuvināšanos krievu tautas kultūras bagātībām”.²⁶⁵ Pret šo pārlieku lielo pozitīvisma skatījumu varētu oponentēt ar J. Juškēviča paustiem uzskatiem par to, Kurzemes hercogiste bija „pilnvērtīgs auglis Eiropas kultūras lokā”²⁶⁶, pievienošana impērijai to drīzāk iznīcināja, padarīja daudz vienkāršāku nekā tā būtu bijusi, ja ļautu tai attīstīties līdz ar rietumiem. Autore pilnībā nepiekrīt V. Dorošenko paustajam uzskatam, ka pievienošana Krievijas impērijai bija labākais, kas noticis ar latviešiem. Nevienas tautas pievienošana, pakļaušana svešai varai nevar tikt traktēta, kā labs, pozitīvs rezultāts pakļauto tālākai attīstībai un izaugsmei, jo tam ir nepieciešama brīvība.

²⁶³Juškēvičs, J., 64.lpp

²⁶⁴Turpat, 7.lpp

²⁶⁵Dorošenko, V., 116.lpp

²⁶⁶Juškēvičs, J., 64.lpp

I. Lancmanis Kurzemes un Zemgales hercogistes patstāvības zaudēšanā lielā mērā vaino tieši Kurzemes muižniecības dziļās nesaskaņas ar hercogu un muižniecības lielas daļas orientācija uz Krievijas impēriju.²⁶⁷

H. Strods vairākos savos darbos pievēršas Kurzemes hercogistes pievienošanas Krievijai notikumu analīzei – „Kurzemes hercogiste, formāli būdama nevarīgā Polijas karaļa pakļautībā, faktiski jau sen atradās Krievijas impērijas varā”²⁶⁸. „Pret Kurzemi Krievija vērsa militāro, diplomātisko un ekonomisko spiedienu, izmantodama toreizējā diplomātijā atļautus un neatļautus paņēmienus. Rezultātā Kurzemes hercogiste ekonomiski un politiski tika pārvērsta par Krievijas impērijas provinci jau vismaz piecdesmit gadu pirms tās pievienošanas Krievijai. Kurzemē kā eksperimentālā laboratorijā iemēģinātā valsts lienošā pakļaušana tika izmantota attiecībā pret Poliju”²⁶⁹. „1795.gadā Kurzemes un Zemgales hercogiste pa daļai par naudu, pa daļai ar karaspēku tika pievienota Krievijas impērijai.”²⁷⁰

²⁶⁷ Lancmanis, I. *Rundāles pils*, 73.lpp

²⁶⁸ Strods, H. *Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.)*, 13.lpp

²⁶⁹ Turpat, 15.lpp

²⁷⁰ Strods, H. *Kurzemes hercogiste.1.daļa*, 3.lpp

SECINĀJUMI

Pēteris I veiksmīgi realizēja savu mērķi, izveidojot savienību starp Kurzemes hercogu Frīdrihu Vilhelmu ar vienu no savām brāļa meitām, tādējādi nodrošinot netiešu Krievijas varas ietekmi hercogistē un Romanovu dinastijas sasaistīšanu ar Hohencolleru dinastiju. Historiogrāfijā šīs laulības tiek vērtētas viennozīmīgi kā uzspiestas, par ko liecina Frīdriha Vilhelma lūgumu ignorēšana un bezierunu laulības līguma parakstīšana. Daļa autoru cenšas attaisnot jaunā hercoga lēmumu piekrist šai avantūrai, jo viņš cerējis atjaunot hercogisti un atbrīvot to no krievu karaspēka klātbūtnes. Laulību savienība, kurai sekoja negaidītā hercoga nāve, bija pirmais Krievijas impērijas uzvaras solis uz savas ietekmes pakāpenisku nostiprināšanu.

Pārtrūkstot Ketleru dinastijas tiešajai mantinieku līnijai, Polijas-Lietuvas valsts varēja inkorporēt hercogisti, bet, pateicoties muižniecības pretestībai un Krievijas impērijas lielajai vēlmei to nepieļaut, hercogiste turpināja eksistēt vēl pusgadsimtu. Jaunas hercogu dinastijas aizsākšanās panākšana no Krievijas impērijas puses tikai palielināja tās ietekmi un atainoja Polijas-Lietuvas valsts varas straujo mazināšanos šajā teritorijā.

Kurzemes hercogs Ernsts Johans Bīrons, pateicoties ķeizarienei Annai Joanovnai, kļuva par hercogu un sasniedza pat Krievijas reģenta krēslu, tādējādi vienā personā apvienojot 2 teritoriju vadītāju. Viņa karjeras augstākais punkts bija reizē arī 18. gadsimta Krievijas galma lielāko intrigu un biežāko apvērsumu laiks. Notikumi impērijā radīja Kurzemē bezhercogu laiku, kad savu patvaļu pilnībā varēja izmantot muižniecība. Pēc vairāk nekā 20 izsūtījumā pavadītiem gadiem E. J. Bīronam tika atgriezts hercoga tronis, jo impērijas vadībai bija nepieciešams paklausīgs un „mūžam pateicīgs” hercogs savu interešu realizēšanai.

Kurzemes hercogiste nevarēja ilgi palikt stipra un neatkarīga, ja vājš un sadalīts bija tās „saimnieks” – Polija. No Krievijas impērijas plāniem iegūt savā īpašumā hercogisti vairs nebija iespējams izbēgt, ko vēl papildus veicināja alkatīgie, sava labuma apmātie Kurzemes muižnieki, kuri nevis centās veidot vienotas pozīcijas ar hercogu, bet gan nostājās tā pusē, kurš vairāk solīja un deva. Historiogrāfijā atšķiras viedokļi par to, kurš pirmais vērsās pie Krievijas impērijas ar vēlmi atdot hercogisti – muižnieki vai hercogs. Abas puses parakstīja dokumentus par pievienošanos, kā rezultātā Krievijas impērija nepilnu 100 gadu laikā bija panākusi savu mērķi iegūt visu Baltijas teritoriju, „logu uz Eiropu”. H. Strods gan uzskata, ka Pētera I „Baltijas iekarošana nav attaisnojama ar nepieciešamību rast izeju uz jūru, ar „logu uz Eiropu””. Viņam jau tāds bija – 1703. gadā dibinātā Pēterburga. „Acīmredzot cars vēlējās

vairākus „logus” uz Baltijas tautu rēķina”²⁷¹. Latvijas teritorija bija tālākais uz rietumiem esošais „logs”, ko Krievijas impērija vēlējās iegūt savā īpašumā, tādēļ tā neatkāpās no šī plāna gandrīz visa 18. gadsimta garumā, līdz to realizēja. Vēsturnieku vērtējums par pievienošanas pozitīvo un negatīvo aspektu daudzumu atšķiras, katram šajā jautājumā ir sava taisnība.

Jau kopš hercogistes dibināšanas tās hercogiem ir nācies cīnīties ar muižniecības kārtas pārstāvjiem. Tie principā nevēlējās ne vienam pakļauties, bet, tā kā tas nebija iespējams, tad, izvēloties starp hercogu un Polijas karali, viņi labāk gribēja būt atkarīgi tieši no otrā, jo tas atradās tālu prom un netraucēja. Muižniecība mēdza „koķētēt” ar hercogiem un Polijas-Lietuvas karalim nedraudzīgām valstīm un personām, lai tikai iegūtu sev vairāk labuma, palielinātu savas privilēģijas vai iegūtu jaunus īpašumus. Muižniecības iekšpolitiku, kā diplomātiskās cīņas sastāvdaļu par ietekmi hercogistē, bieži izmantoja arī kaimiņvalstis, jo īpaši Krievijas cariste/impērija.²⁷²

Hercogistē pamazām sāka pieaugt pro-krievisko muižnieku skaits, jo tie, redzot Polijas-Lietuvas vājumu un iespējamo hercogistes iekļaušanos Krievijas impērijā nākotnē, centās sev nodrošināt pēc iespējas lielāku privilēģiju saglabāšanu un materiālo labumu iegūšanu, nekā to dotu palikšana zem esošās pakļautības. Muižniecības sliekšanos uz krievu pusi var izskaidrot ar tās bailēm par iespējamu inkorporāciju Polijas-Lietuvas valsts sastāvā, kas varētu iznīcināt to privilēģēto stāvokli, tāpat kā tas bija noticis Inflantijā. Autorei ir saprotama Kurzemes muižniecības motivācija par labu Krievijai, jo Vidzemes guberņā muižnieki pēc Ziemeļu kara joprojām bija saglabājuši savu izredzēto stāvokli. Šī iemesla dēļ, Kurzemes muižniecība nepārtraukti sekoja līdzī Krievijas impērijas valdības attiecībām ar Vidzemes guberņas muižniekiem un baroniem.²⁷³

Kopumā, raugoties uz muižniecības un Krievijas impērijas attiecībām, ir redzama abu pušu vēlme iegūt sev izdevīgu gala rezultātu. Tomēr šajā situācijā redzams ir tas, ka impērija no savas puses sākotnēji tomēr vairāk piekāpjas, lai beigās iegūtu sev vēlamu rezultātu. Muižniecības alkatība tos daļēji darījusi aklus, tie neredz pretinieka patiesos nodomus, jo 18. gadsimta 60. – 90. gados raksturīgā Krievijas impērijas politika pret Kurzemes muižniekiem bija to diplomātiskā uzpirkšana, lai veicinātu to labvēlību pret impērijas varas pakāpenisku stiprināšanos hercogistē un bieži vien reizē, lai mazinātu hercoga lomu lēmumu izšķiršanā. Jo īpaši to var attiecināt uz jautājumu par hercogistes pievienošanu Krievijas impērijai.²⁷⁴

²⁷¹ Strods, H. Trīs melnie ērgļi un Latvijas (1772.-1795.), 12.lpp

²⁷² Strods, H. Kurzemes hercogiste.2.daļa, 6.lpp

²⁷³ Zutis, J., 54.lpp

²⁷⁴ Стродс, X., 2 ч, с.167

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Izmantotie nepublicētie avoti

1. LVVA, 554. fonds, 1. apraksts, 1071. lieta;
2. LVVA, 554. fonds, 1. apraksts, 1574. lieta;
3. LVVA, 554. fonds, 3. apraksts, 18. lieta;
4. LVVA, 554. fonds, 3. apraksts, 29. lieta;
5. LVVA, 554. fonds, 3. apraksts, 33. lieta.

Izmantotie publicētie avoti

1. Apsītis R., Blūzma V., Lazdiņš J. *Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri, 2.sējums*. Rīga: Juridiskā koledža, 2006;
2. Cruse, K.W. *Curland unter den Herzögen. I. Band*. Mitau: Verlag von G.A. Reyher, 1833;
3. Kvaskova, V.(red.) *Kurzemes hercogienes Dorotejas vēstules*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1999;
4. Kvaskova, V.(red.) *Ventspils rātes un tirgotāju ģildes 18. gadsimta protokoli*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2003;
5. Oberländer, E., Keller, V. *Kurland: vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz: Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561-1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2008;
6. Reke, E. fon der. *Kādas Kurzemes muižnieces atmiņas*. Aizpute: Harro von Hirschheydt, 2004.
7. Екатерина II, *Записки императрицы Екатерины Второй*. Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1990.

Izmantotā literatūra

1. Barzdeviča, M. *Kurzemes-Zemgales hercogiste, 2.daļa*. Rīga: Latvijas Republikas Kultūras un zinātnes ministrija, 1994;
2. Biezais, H.(red.) *Latviešu kultūra laikmetu maiņās. Rakstu krājums*. Stokholma: Daugava, 1966;
3. Brasche, J. von. *Kurland: das Gottesländchen und seine Herzöge*. Kaarst: Brasche, 1994;

4. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder.* Berlin: Siedler, 1994;
5. Drīzulis, A.(red.) *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. I.sējums.* Rīga: Zinātne, 1986;
6. Dunsdorfs, E. *Kurzemes karakartes 17. un 18.gadsimtā.* Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1984;
7. Dunsdorfs, E. *Latvijas Vēsture. 1710-1800.* Stokholma: Daugava, 1973.
8. Jakovļeva, M. *Kurzemes-Zemgales hercogiste, 1.daļa.* Rīga: Vīgante, 1992;
9. Juškēvičs, J. *Kurzemes hercogi un viņu laikmets.* Rīga: Zvaigzne, 1993;
10. Lancmanis, I. *Ernst Johan Biron.* Rīga: Rundāles pils muzejs, 1993;
11. Lancmanis, I. *Jelgavas pils.* Rīga: „Zinātne”, 2006;
12. Lancmanis, I. *Rundāles pils.* Rīga: Zinātne, 1994;
13. Zutis, J. *Baltijas jautājums XVIII gadsimtā.* Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1951;
14. Анисимов., Е. *Женщины на российском престоле.* Санкт-Петербург: Питер, 2008.
15. Анисимов., Е. *Императорская Россия.* Москва: Питер, 2008;
16. Анисимов., Е. *Петр Великий: личность и реформы.* Санкт-Петербург: Питер, 2009.
17. Стродс, Х. *Курляндский вопрос в XVIII веке: монография: [в 2 ч.].* Рига: Латвийский университет, 1993;

Izmantotā periodika

1. Zeids, T. Kurzemes hercogiste historiogrāfijā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1994, Nr.2.
2. Strods, H. Kurzemes hercogiste. 1.daļa. *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki.* 1992, Nr.4.
3. Strods, H. Kurzemes hercogiste. 1.daļa. *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki.* 1993, Nr.1.
4. Strods, H. Trīs melnie ērgļi un Latvija (1772.-1795.). *Latvijas Vēsture: jaunie un jaunākie laiki.*

Izmantotie interneta resursi

1. <http://www.arhivi.lv/index.php?&348>
2. http://en.wikipedia.org/wiki/Gregorian_calendar
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Julian_calendar

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs „Kurzemes un Zemgales hercogistes un Krievijas impērijas attiecības 18. gadsimtā” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Dace Daudiša

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesors, Dr.hist. Gvido Straube

Recenzents: lektore Kristīne Ante

Darbs iesniegts 15.05.2012.

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē:

Datums:

Vērtējums:

Komisijas sekretārs: